

Научна статия***Статия на български език***

DOI: 10.17748/2686-8814-2024-6-6-8-53

УДК 947

Росица Ангелова

Шуменски университет „Епископ Константин Преславски
г. Шумен, Република България
rosi_angelova@abv.bg

Борбата на Атанас Г. Брашованов (1882-1949) за националната идентичност на южнодобруджанските българи

Анотация: Въз основа на архивни материали, с помощта на просопографски анализ и проблемно-хронологичния метод за първи път е направен опит да се анализира обществената позиция и професионалната дейност на забравения възпитаник на Тулузкия университет Атанас Гицов Брашованов (1882-1949) и да се определи мястото му в процеса на консолидация на българското население в Южна Добруджа.

Роден в Силистра, той получава отлично за времето си образование в Юридическия факултет. Завръщайки се в родината си, той прилага знанията си като съдия в редица български градове. След 1913 г. се установява в Силистра, която по това време вече е в състава на Румъния. След като получава длъжността адвокат, Брашованов се включва активно в популяризирането на сложния въпрос за положението на българите в румънска Добруджа. Започва преследване срещу принципния общественик, което завършва с отвлечането през 1916 г. в Яш (Молдова) на добруджански българин. След освобождаването му през 1918 г. той взема активно участие в редица политически, икономически и културни проекти в Силистра и Кюстенджа.

Като привърженик на идеята за малцинството в Брашовани, целяща утвърждаването на българите като национално малцинство в този регион, той прави публично достойно проблемите на малцинствата в Добруджа, излага исканията на българите в рамките на известните разпоредби за малцинствата,

залегнали в Резолюцията от Алба Юлия от 1918 г.; Договора за защита на малцинствата от 1919 г.; Конституцията на Румъния от 1923 г.

Ключови думи: Атанас Г. Брашованов, Силистра, Тулуза, право, Българска минотарна /малцинствена/ партия, Южна Добруджа, Кюстенджа, Български земеделски народен съюз

За цитиране: Ангелова Р. Борбата на А. Г. Брашованов за национална идентичност на българите. Културен ландшафт на регионите. 2024. Vol. 6. № 6 С. 8-53.(in Bulgarian)

DOI: 10.17748/2686-8814-2024-6-6-8-53

Научная статья

Росица Ангелова

Шуменский университет имени Епископа Константина Преславского
г. Шумен, Республика Болгария
rosi_angelova@abv.bg

Борьба А. Г. Брашованова (1882-1949) за национальную идентичность болгар

Аннотация: На основе архивных материалов, применяя просопографический анализ и проблемно-хронологический метод впервые предпринимается попытка проанализировать общественную позицию и профессиональную деятельность забытого выпускника Тулузского университета Атанаса Гицова Брашованова (1882-1949), и определить его место в процессе консолидации болгарского населения в Южной Добрудже.

Родившийся в Силистре он получил прекрасное для своего времени образование на юридическом факультете. Вернувшись на родину, он применял полученные знания в должности судьи в ряде болгарских городов. После 1913 г. поселился в Силистре, которая к этому времени вошла в состав Румынии. Получив должность адвоката Брашованов начал активную деятельность по освещению сложного вопроса- положения болгар в румынской Добрудже. Против принципиального общественного деятеля начались гонения, окончившиеся похищением в 1916 г. в Яссах (Молдова) добруджан. После освобождения в 1918 г. он принял активное участие в ряде политических, экономических и культурных проектов в Силистре и в Кюстендже.

Как сторонник миноритарной идеи Брашованов с целью консолидации болгар, как национального меньшинства в этом регионе, он делает достоянием обще-

ственности проблемы меньшинств в Добрудже, заявляет о требованиях болгар в рамках известных положений о меньшинствах, закрепленных в резолюции Алба-Юлии 1918 г.; Договоре о защите меньшинств 1919 г.; Конституции Румынии 1923 г. Следовательно, эта деятельность проходила исключительно в правовом поле.

Ключевые слова. Атанас Брашованов, Силистра, Тулуза, закон, Партия болгарского меньшинства, Южная Добруджа, Кюстенджа, Болгарский сельскохозяйственный народный союз

Для цитирования: Ангелова Р. Борьба А. Г. Брашованова за национальную идентичность болгар // Культурный ландшафт регионов. 2024. Том. 6. № 6 С 8-53.(in Bulgarian)

DOI: 10.17748/2686-8814-2024-6-6-8-53

Original article

Rositsa G. Angelova,

Shumensky University Bishop Constantine of Preslav

Shumen, Republic of Bulgaria

rosi_angelova@abv.bg

G. Brashovanov's (1882-1949) Struggle for the National Identity of Bulgarians

Abstract: On the basis of archival materials, using prosopographical analysis and the problem-chronological method for the first time an attempt is made to analyze the public position and professional activity of the forgotten graduate of the University of Toulouse, Atanas Gitsov Brashovanov (1882-1949), and to determine his place in the process of consolidation of the Bulgarian population in South Dobrudja.

Born in Silistra, he received an excellent for his time education at the Faculty of Law. Returning to his homeland, he applied his knowledge as a judge in a number of Bulgarian towns. After 1913 he settled in Silistra, which by that time had become part of Romania. After obtaining the position of a lawyer Brashovanov began to actively work on the complex issue of the situation of Bulgarians in the Romanian Dobrudja. The persecution against the principled public figure began, culminating in the kidnapping in 1916 in Iasi (Moldova) of the Dobrudzha people. After his release in 1918, he took an active part in a number of political, economic and cultural projects in Silistra and in Kyustendje.

As a supporter of the minority idea of Brasovani, with the aim of consolidating the Bulgarians as a national minority in this region, he made public the problems of

minorities in Dobrudja, stated the demands of the Bulgarians within the framework of the well-known provisions on minorities enshrined in the 1918 Alba-Yulia Resolution; the 1919 Treaty for the Protection of Minorities; the 1923 Romanian Constitution.

Keywords: Atanas G. Brashovanov, Silistra, Toulouse, law, Bulgarian Minority Party, South Dobrudja, Kyustendja, Bulgarian Agricultural People's Union

For citation: Angelova R. A.G. Brashovanov's Struggle for the National Identity of Bulgarians. Cultural landscape of the regions. 2024. Vol. 6. № 6. P. 8-53. (in Bulgarian) DOI: 10.17748/2686-8814-2024-6-6-8-53

Издирвайки българските младежи, завършили своето образование в Юридическия факултет на университета в Тулуза попаднах на личността на Атанас Гицов Брашованов. Проучването на българите, учили във Франция и в частност в гр. Тулуза в края на XIX и началото на XX в. е интересно и предизвикателно. От една страна то дава възможност да се проследят тенденции в стремежа на младите хора след Освобождението да получат европейско образование, да се докоснат до френския език и култура и в същото време е рисковано, с оглед възможността да бъдат допуснати пропуски, грешки. Въпреки това и защото липсват пълни изследвания, свързани с тази проблематика, е нужен настоящия наратив. Изключение в това отношение прави историографския обзор на Иван Танчев за българските студенти във френски университети от 1878 до 1914 г. [39, 71-78]. Целта на настоящия наратив е да се проследи живота и дейността на един от тях – Ат. Брашованов. Излизането на метода от полето на медиевистиката дава възможност да се проследи колективната биография на младите българи, избрали да получат висше или средно образование в Тулуза. В духа на генеалогията да се представят данни за отделните представители въз основа на родовата памет и взаимовръзка с рода в професионален, етнически, религиозен, образователен план и политическа активност. Същевременно е начин да се проследи реализацията след завършване и място в историческия развой на Третата българска държава.

Право да изучават в Тулуза избират 29 младежи. Изборът им не е случаен. Изучаването на право във Франция е дълбоко вкоренено в историческите и културните традиции на страната. То се характеризира с определени специфики и следва строга и структурирана система на обучение. В исторически план френското правно образование има силни връзки с римското право, което е в основата за развитието на съвременното гражданско право. А през 1804 г. Наполеон Бонапарт въвежда Гражданския кодекс, известен като Наполеонов кодекс, който значително влияе върху правното обучение и практика във Франция и

други страни. От друга страна френското правно образование съчетава теоретични курсове с практически занятия и стажове. Студентите преминават през множество писмени изпити, казуси и защиты на дипломни работи. Въпреки трудности, българите се справят успешно и се дипломират. Сред завършилите студенти е и Ат. Г. Брашованов. Брашованов е от европейските възпитаници, затънали в забвение. Името му се среща косвено в текстове, свързани предимно с историята на Южна Добруджа.

Атанас Брашованов [36]

Атанас е роден на 18 януари 1882 г. в Силистра в семейството на Гицо Иванов Брашованов и Мария хаджиПетрова. В Метричната книга за кръщенета /1881-1888/ на Църквата „Свети Апостол Петър и Павел“ Атанас е записан под № 14, като роден на 19 януари 1882 г. в Силистра. Бащата Гицо Иванов е на 30 години, а майката Мария е на 28 години. Кръстен е по източноправославен обред на 31 януари с.г. Кръстник на отрочето от мъжки пол е Георги Николов. Обрядът е извършен от свещеник Христо Петков. В семейството растат още две момичета Христина (по мъж М. Димитрова)¹ и Мария (по мъж П. Тенишева). Не знаем причината за раздялата в семейството, но бащата Гицо Брашованов създава второ семейство с Аспасия, родена през 1876 г. в Одрин. Тя става втора майка на Атанас и живее с него през първата половина на XX век, макар и вече вдовица. Вероятно Гицо и Аспасия Брашованови имат общо дете от брака – Анастасия, родена през 1892 г.

Атанас получава средно образование в Мъжката гимназия „Княз Борис“ в гр. Русе. Учебното заведение е седмоласно реално училище с два отдела „реален“ и „класически“. Атанас учи в класическо отделение и това му дава възможност да усвои много езици. Полиглот, той владее български, френски, румънски, гръцки писмено и говоримо, а само говоримо турски език. За това допринасят географското местоположение на родния му град и престоя в Русе. Днес стои запазена родната му къща, намираща се на улица „10 февруари“ № 1. Архитектурното бижу е построено през 1889 г. и в нея расте малкият Атанас.

Атанас Г. Брашованов решава да продължи образованието си в Европа. Записва и завършва успешно право в Юридическия факултет на университета в Тулуза през 1903 г. Нужно е смелост и самочувствие да пристигнеш във Франция само на 18 години и да се справиш сам. В началото на XX век Юридическият факултет в Тулуза завършват още Ангел П. Томчев от Брацигово (1901 г.), Димитър Д. Кулаксьзов от Разград/Търговище (1902 г.), Теодор П. Теодоров от Кълъраш през 1904 г. и Петко Ил. Стоков от Казанлък (1905 г.).

¹ За Христина и семейството ѝ в Силистра се знае, тъй като е запазена къщата на нейния свекър Тодор Димитров (Зенгин Тодор). Подробно вж: [3].

Завърнал се в Княжество България, Брашованов отбива военна повинност в 31 пехотен варненски полк, който е на гарнизон в Добрич и е част от състава на Втора бригада на Четвърта пехотна преславска дивизия. Той се ползва с право на облекчение по семейни причини. Тъй като е глава на семейство Ат. Брашованов служи само от 14 февруари до 15 април 1904 г.

Още на 24 септември с. г. Брашованов подава молба за допускане до държавен изпит, на какъвто се явяват всички завършили право в Европа. Явява се на октомврийската сесия. На изпита силистренецът показва ниски резултати. На писмения изпит има удовлетворителен. На устния има следните резултати: Част I - Гражданско право и Търговско право – Среден 3; Част II – Наказателно право – Среден 3, Гражданско съдопроизводство – Среден 3, Углавно съдопроизводство – Добър 4, Частно международно право – Среден 3. Сравнително слабо представяне на Ат. Брашованов, но все пак успешно издържа държавния изпит за завършили правни науки, което му отваря врати за съдебна и адвокатска практика [46]. Започва работа в правосъдното министерство:

Документ	Длъжност	Съд
Заповед № 76/23 окт. 1904 г.	Кандидат на съдебна длъжност без заплата	Силистренски окръжен съд
Заповед № 844/17 окт. 1905 г.	Кандидат на съдебна длъжност с 80 лв. заплата	Силистренски окръжен съд
Указ № 27/8 февр. 1906 г.	Допълнителен мирови съдия	Шуменски окръжен съд
Указ № 68/15 юни 1906 г.	Съдебен следовател	Старозагорски окръжен съд
Указ 71/1 юли 1906 г.	Съдебен следовател	Силистренски окръжен съд
Указ №39/ 21 март 1907 г.	Съдебен следовател	Ломско отделение на Видински окръжен съд
Указ № 41/28 март 1907 г.	Съдебен следовател	Врачански окръжен съд
Указ № 33/ 11 февр. 1908 г.	Съдебен следовател	Свищовско отделение на Плевенски окръжен съд
Указ № 35/ 29 март 1908 г.	Съдебен следовател	Силистренски окръжен съд
Указ № 88/30 авг. 1908	Член	Силистренски окръжен съд
Указ № 16/11 март 1910 г.	Заместник-прокурор	Силистренски окръжен съд

Брашованов е уволнен от длъжност по собствено желание с указ № 37 от 23 август 1910 г. До това решение се стига според нас след като правосъдното

министерство започва проверка във връзка с дейността му в Силистра. Поводът е посещение на театрална румънска група в Силистра през 1908 г., която дава няколко представления. Установява се, че Брашованов съдейства за разпродаване на билетите за представленията. Вероятно последва вътрешна проверка, подробности за която научаваме косвено от запазена кореспонденция. Като последица от направената проверка му е оповестено, че ще бъде преместен в Курт бунар, днес гр. Тервел. Брашованов не приема предложеното място и категорично споделя: „Искрено Ви заявявам, че преместването ми в Курт бунар е равносилно на уволнение и това последното разбира се, по необходимост ще остане последна молба - да не се стига до тази крайна мярка, защото желая да служа на правосъдието“. Писмото на Брашованов носи дата 23 август 1908 г. и написано в Силистра [47]

След напускане на правосъдното министерство Брашованов работи като адвокат в Силистра, като открива кантори на две места в града – на улица „Отец Паисий“ № 10 и в дома си на улица „10 февруари“ № 1. В началото на адвокатската си практика той разпространява по европейски образец печатно обръщение към клиентите си:

„Почитаемий Господине,

Приятен дълг считам да съобщя на всички мои приятели и познати, в това число и Вам, че напускам доброволно досега заеманата длъжност по съдебното ведомство и за напред се отдавам на свободна адвокатска професия с упражнението на която ще се занимавам с воля и защитаване всички граждански, углавни и фискални дела, заведени пред Силистренския окръжен и мирови съд или пред кой да е друг в царството, респективно и мировите съдилища в с. Аккадънлар (дн. гр. Дулово) и Курт бунар (дн. гр. Тервел), както и с даване съвети или упътвания във всички интересующи правосъдието отношения. И надявам се, че положеният от мен труд за защита на Вашите интереси ще отговори напълно на исканото от Вас при пръв удобен случай доверие.

Приемам посещенията в писалището си на улица „Отец Паисий“ № 10 (между писалищата на адвокат д-р Георгиев и Коджабашев), а така също и в улица „10 февруарий“ № 1 (срещу църквата).

*Гр. Силистра,
9 авг. 1908 г.*

С почитание

А. Г. Брашованов“ [47].

Така още в Български алманах за 1911 г. Атанас Г. Брашованов е отбелязан сред адвокатите в Силистра, заедно с Георги Динков, Асен Кехлибаров, д-р Никола Георгиев, Димитър Н. Маламенов и Данко Коджабашов

[17,269]. Като адвокат той присъства в Алманах на Царство България-1913-1914 г., както и в Списъка на адвокатите при Силистренския окръжен съд под № 2.

Професионалните трудности не спират Брашованов от участие в спортния живот. Той е член на Спортната организация „Съюза на Българските колоездачни дружества в София“. Организацията е учредена в Русе и скоро създава свои клонове в редица български градове. Силистренецът взема участие в Петия редовен конгрес на съюза, който се провежда от 14 до 17 август 1909 г. Именно тогава стартира обиколката на Витоша, с което се поставя началото на състезанията в Царство България. Само по себе си това начинание е уникално за следосвобожденска България и не е случайно, че е вписано във френската спортна енциклопедия. Няма данни дали Брашованов членува в русенското или силистренското дружество, но е факт, че той присъства на Петия колоездачен конгрес.

Брашованов се включва активно в обществения живот на Силистра. На гражданско събрание, проведено на 10 юни 1912 г. в града, свикано по въпросите относно постройка и гара в Силистра е сформиран комитет, който да работи за разрешаването им. Сред членовете е Ат. Г. Брашованов. Комитетът се събира на няколко заседания, на които се обсъждат проблемите и се набелязват инициативи. Свиква се публично събрание на 12 юни 1912 г. в 10 ч. сутринта в Дунавската градина. Атанас Брашованов е натоварен от името на комитета да говори пред силистренското гражданство за възникналите трудности и необходимостта от реализирането на постройка и гара в Силистра [19, бр. 4, 16 юни 1912].

Към горещините през лятото на 1912 г. и сериозните ангажименти на Брашованов името му е замесено в дуел, почти като в исторически роман. Всичко започва от Н. Тумбев, който обвинява Брашованов за „нанесена ми обида и убиването авторитета между търговците, като противозаконно ми открадна полиците на стойност от 20 000 лв. и които още днес лежат в тукашния окр. съд“. Вероятно Тумбев е загубил дело докато Брашованов е член на Силистренския окръжен съд. Тумбев обявява дуел, избира си за секунданти Добри Джамбазов и Васил Ангелов и продължава да „се скита като безделник, не мил и драг из улицата“, както сам се определя. Никой обаче не му обръща внимание и така дуела се проваля.

Тук е мястото да направим важно отклонение, предвид факта, че Брашованов живее и работи в гр. Силистра, град, който понася несгодите на нерешения българския национален въпрос. Дунавският град Силистра започва своето ново развитие в рамките на Третата българска държава. Това е факт, предвид това, че цяла Добруджа според Фермана от 1870 г. за учредяване на Екзархията и съгласно решенията на Цариградската посланическа конференция са безспорно признати за българска етническа територия. Сан Стефанският мирен договор обаче отделя северната ѝ част в полза на Румъния като

компенсация срещу присъединяването на Южна Бесарабия към Русия. Берлинският договор само потвърждава тази несправедливост. Щекотлив момент остава точното определяне на румъно-българската граница и скоро се стига до конфликта при форта Араб Табие. Следствие на това през 1880 г. всички държави от Европейската комисия за определяне на границата на Княжество България се обединяват около решението Араб Табие да се остави на Румъния, но на юг от него Силистра с овощните и зеленчуковите градини и лозята, които я опасват, да се дадат на България. Според Румен Липчев това решение остава в историята под наименованието „решение по зеленчуковите градини“ [17, 15].

Независимо от това румънските претенции се мотивират в бъдещите години чрез т. нар. „квадрилатерна политика“, очертаваща с България гранична линия Русе-Разград-Шумен-Варна, територия, обещана ѝ от Русия през 1878 г. Балканските войни и техният край довеждат до решението на Посланическата конференция от 4/17 април 1913 г. град Силистра да се отстъпи на Румъния, заедно с околността в радиус 3 километра, измерени от периферията на града. Букурещкият договор само потвърждава това. На 28 юни с.г. румънските войски безпрепятствено навлизат в Южна Добруджа, в частност в Силистра. До 20 октомври с.г. се запазва военно-окупационният режим, заменен с въвеждането на гражданска власт. Административната уредба на Нова Добруджа получава юридическа санкция със Закона за устройството ѝ от 1 април 1914 г. [41, 179]. Силистра е окръжен град под името Дуростор със съответните околии и общини. Завареното население получава румънско поданство. Това право обаче се утвърждава от комисии, контролирани от инспектори, делегати на Министерството на вътрешните работи. Прозира идеята областта да бъде прочистена от „неблагонадеждни лица“ – общественици, културно-просветни дейци и др. Префектите – окръжни управители, се назначават от вътрешното министерство, както и околийските управители и градските кметове. Започва мащабна акция за изземване на продоволствия, добитък, данъчно бреме и ред дискриминационни права в областта на кредитното дело и цялата икономика. Румънският език става официален и задължителен. От съществуващите до 1913 г. 286 народни училища, остават само четири частни български училища – в Балчик, Каварна, Добрич и Силистра. Разтурени са съществуващите дотогава училищни настоятелства. Експроприират се училищните, дружествените и църковни земи и други владения. Задължително богослужението в черквите се извършва на румънски език.

През 1914 г. делегация от силистренски първенци пътува до румънския град Синая, за да се срещне с румънското правителство. Целта на посещението им е да потърсят начин да се спре закриването на български училища. Българите постигат палиативен резултат, но важен – да има възможност за откриване на частни български училища, което е успех за българската кауза. Днес е запазена

снимка от това посещение без подробности. Но да не забравяме, че може формалния повод за посещението в румънския дворец Пелеш в Синая да е смъртта на румънския крал Карол I, който умира на 10 октомври 1914 г. и е погребан в манастира Куртя де Арджеш.

Български първенци в Синая. Втори от ляво на дясно седнал - Атанас Брашованов [36]

По думите на Петър Тодоров румънските управници показват истинския си лик в Добруджа през август-септември 1916 г. [41, 185]. Началото на периода съвпада с непосредствената подготовка за започване на война с България и нейното начало на 1 септември с.г. На 15 август 1916 г. румънското вътрешно министерство дава разпореждане въз основа на предварително изготвени списъци на „неблагонадеждни лица“ да започнат арести и интернирания. Списъкът пряко кореспондира с „Инструкция за отвлечане на чужденците и подозрителните личности“. Според инструкцията от всяко населено място хората за интерниране не трябва да бъдат повече от 15, но дали е така? Използват се различни способности – някои са прибрани направо от улицата, други от домовете им или чрез измама – уж да натоварят колите си храна и да я закарат до пунктове за изкупуване. Част от мъжете пък са мобилизирани.

Подробности научаваме от рапорта на Силистренското градско управление до Русенския окръжен управител с дата 1 октомври 1916 г. [20, 7]. В рапорта се казва:

„На 27 срещу 28 август 1916 год. през нощта, в часът 12 сред полунощ, обяви се обща мобилизация в кралството Румъния, която с прогласи чрез биене камбани, тъпани, свирене на музика и пр. Преди да се обяви мобилизацията, към часът 7 след обед, барабаните съобщиха, че се обявява военно положение. Към часът 10 и половина вечерта, значи малко преди обявяване мобилизацията, започнаха полицейските власти да вдигат от домовете им по-видните граждани заедно със жените и децата си, без да им обясняват, защо и къде ще бъдат откарани. ...Изпълнението на тая заповед, която била от министерството, казваха те, ставаше пак така, по един варварски строг и безмилостен начин. Всички почти бяха дигнати от сън, с ужасни чукания по врати и прозорци бяха заставявани да се обличат бързо; казваше им се, да си вземат облекло по за 5 дена, защото след това щели да се повърнат обратно. Някои от гражданите, които бяха свършено неготови за тази си участ, и искаха да си вземат малко пари от дюкяни и близки хора, или искаха да дадат нареждания на близки тям хора, които оставаха в градът, относително имотите си, не им се позволяваше да говорят със своите близки и биваха жестоко нагрубявани, и на сила откарвани. Всичката тая церемония продължаваше до към един часът след полунощ, докато събраха всички видни граждани по предварително натъкмен списък, и всички откарани на пристанището бидоха качени на нарочно приготвен за тая цел параход“ [20, 7].

Румънските полицейски власти съобщават на местното население, че съгражданите им са откарани в гр. Калараш. Различни източници потвърждават това и че са затворени в артилерийските казарми в гр. Калараш. Нещо повече, узнават че „отведените граждани са носели в себе си по 1000, 2000, 5000, по 10 000, а някои и по 30 000, 40 000 лева: всички тия пари са им били вземани, като са им оставили по 100 лв на човек“ [20, 7]. Веднага след това са качени на товарни вагони. За тези дни си спомня един от отвлечените: „Вътре във вагоните се дишаше все по-трудно. Смрад от повръщано, кръв, гангренысали рани, физиологични нужди. Започнаха да умират хората, да се разлагат труповете им, и миришеше страшно, непоносимо“. Но това е началото на ада. Оцелелите от дългия и труден път до Яш са разпределени в четири центъра – Радауц, Савени, Рапичени и Стефанещи и 21 подцентрове [26, 12].

В изготвените и публикувани на страниците на в. Добруджа“ (Бабадаг) списъци на отвлечените, Брашованов е отбелязан под № 100 – Атанас Брашованов – 35 години. Броят на отвлечените само от гр. Силистра е 327 души. Сред тях има деца по на шест години като Никола Г. Влахов, както и цели семейства. Така 65-годишните Д. Коджабашев и неговата съпруга Керекица с

децата им: Асен - 35 години, Райна – 22 години, Петър – не е отбелязана възрастта и Катя на 15 години. Самият Брашованов посочва, че е бил пленен за периода 14/27 август 1916 до март 1918 г. Отвлечените добруджанци са повече от 25 000 души. Мнозина намират смъртта си още по пътя – умират или са избити. Настанени са в специални лагери (чентра) в райони, северно от гр. Яш [41, 185; 26, 95; 28, 139].

Погромите и издевателствата на румънската армия предизвикат протести в Царство България още през септември 1916 г. Първият митинг е организиран на 13 септември 1916 г. от Българския женски съюз. В подкрепа на добруджанци спират учебните занятия в софийските училища. Реакция има от страна на САЩ, Кралство Нидерландия, Швейцария и Червения кръст. През 1916 и 1917 г. са осъществени три проучвания: на дипломата Петър Нейков, на военния психолог Тодор Панов и на Петър Габе – като част от цялостното проучване на Добруджа под румънска власт [34, 211; 28]. В едно от проучванията участва полската журналистка Ванда Зембжуска, в качеството си на военен кореспондент на в. „Мир“. Благодарение на нейните репортажи от Добруджа в периода от 20 септември до 6 октомври 1916 г. българските читатели и Европа научават от първа ръка за зверствата на румънската власт [11, 156-165]. Нещо повече, по думите на Хюсеин Мевсин репортажите на Ванда Зембжуска я утвърждават като майстор на военния (фронтовия) репортаж в българската и полската публицистика [18, 279].

През 1917 г. проблемът за „отвлечените добруджанци“ се разглежда на дипломатическо ниво. Само за месец ноември са изпратени две протестни ноти – от Холандия и „Северо-Американските държави“. В София австроунгарският посланик граф Отто Чернин предлага на българското правителство да посредничи за освобождаването на отвлечените добруджанци. Тези инициативи съвпадат по време с искането на болшевишка Русия да излезе от войната. Така на 28 декември 1917 г. във Фокшани между представителите на Централните сили и Румъния е сключен договор, уреждащ връщането на отвлечените по домовете им по маршрута Галац-Браила. Договорът не визиращ мъжете на възраст между 17 и 46 години. От тази група могат да се завърнат само ония, които не са годни за военна служба. Изключение се прави само за духовните лица и лекарите, т.е. за тях не важат възрастовите ограничения. Всяко освободено лице може да вземе 50 кг багаж, пари и скъпоценности, без златни и сребърни монети [37, 8].

По-благоприятни са договорените условия за връщането на отвлечените добруджанци с подписаната на 11 февруари 1918 г. Конвенция между България и Съветска Русия. Те са приети като част от т.н. „граждански пленници“ и са репатрирани с предимство. Превозването им с руски параходи до Варна и Браила е организирано и безплатно, както и храната. Багажът отново е определен на 50 кг, но най-важното е че могат да се завърнат всички,

без разлика на възраст и пол. Отвлечените от Силистренско, сред които е Брашованов, се настаняват за карантиниране в Тутракан. Така постепенно през първите месеци на 1918 г. задържаните добруджанци се освобождават и те се прибират по родните си места. Брашованов се завръща в Силистра през март 1918 г. [34, 215-216].

Минали са почти две години, откакто в Силистра влиза Пета конна бригада на Първа софийска дивизия, а след нея Девети германски конен полк и Шести германски улански полк. Брашованов заварва къщата си ограбена, разхвърляна, архивата и част от документите му липсват. Възможно е това унищожение да е извършено още през 1916 г., защото в рапорта се отбелязва, че на другия ден след обявяването на мобилизацията в румънската армия, прокурорът, заедно с полицията прави обиск в домовете на отвлечените силистренски граждани. Задигат безразборно книги и документи, а и пари. Книгите опаковат в пакети. Прокурорът прибира ключовете от домовете на гражданите и от железните им каси [20, 11]. Тъжно и срамно е, че всичко това се случва пред погледа на съпругата на префекта на Силистра Йон Камарашеску. Там е и бившия френски пълномощен министър в Букурещ Блондел, чиято дъщеря е тя. Нещо повече, според полската журналистка Ванда Зембжуска всичко в Силистра започва още на 25 юли 1916 г. с пристигането в града на Блондел [25, бр.4970, 29 септ. 1916].

Завръщайки се в родна Силистра, Брашованов веднага се включва в обществено-политическия и културен живот на града. Член е на управителния съвет на Добруджанския народен комитет в Силистра. Управителният съвет провежда заседание на 22 май 1918 г. в Силистра, което се ръководи от заместник-председателя Вл. Сърмаджиев. Освен Брашованов участват Стр. Митиков и Димитър Македонов. Обсъждат се важни въпроси и се приемат две решения. Първото е на 24 май – Деня на Свети Кирил и Методий, да се свикат членовете на комитета на събрание и те да вземат живо участие, заедно с учителството и кметството, в празника. На следващо място да се изпратят протестни телеграми до цар Фердинанд, премиера д-р Васил Радославов и главнокомандващия генерал - лейтенант Никола Жеков за разделянето на Северна Добруджа [12, 388].

Успоредно с тази дейност Брашованов е председател на Училищното настоятелство в Силистра в периода 1918 - 1919 г., след което е отстранен. Учителите недоволстват от незаинтересоваността на училищното настоятелство и извършените съкращения на селските учители в силистренските села. [13, 46-48]. На практика обаче през 1918 г. Брашованов се завръща от плен и веднага е включен от българските власти във важни за областта задачи. Така че е трудно според мен да отдаде сили за разрешаването на просветните въпроси.

През втората половина на 1918 г. Брашованов е български директор на полицията в Силистра. Според Бл. Нягулов от септември с. г. той е окръжен управител на Тулча, назначен от българските военни части като мобилизиран

[31, 232]. Изборът е добре обмислен и точен. Брашованов е френски възпитаник, полиглот, с добра правна култура, съдийска практика и много лесно може да се справи с езиковата бариера и трудностите, пред които е изправено добруджанското население през този период. В Държавен архив Русе са запазени няколко документа, свързани с дейността на Брашованов като директор на силистренската полиция. Първият открит документ, където Брашованов е обозначен като директор на полицията в Силистра носи дата 22 юни 1918 г. Това е записка, която той изпраща до русенския окръжен управител с копия до Министерство на вътрешните работи и Министерство на външните работи и изповеданията. Налични са още няколко документа от този период, които ще пусна в научно обръщение за първи път пълнотекстово, предвид значението което имат за осветляване процесите в Силистра през втората половина на 1918 г., сложните политически и дипломатически игри, ролята на Брашованов и не на последно място съдбата на добруджанци. За мен обаче е категорично, че записката с дата 22 юни 1918 г. има проблем с датировката. Тя се отнася за събития през декември 1918 г.

След подписването на Солунското примирие през септември 1918 г. България излиза от Първата световна война. Това предопределя и навлизането на Добруджанския въпрос в нова фаза, въпреки че през същия месец българската държава е неофициален съюзник на държавите от Съглашението. Четвърта преславска дивизия се предислоцира в района на Хърсово - Черна вода - Меджидие - Силистра, а по р. Дунав настъпват частите на Източната армия и на новосформираната под командването на ген. Бертло Дунавска армия. Първата половина на месец октомври 1918 г. очертава положение, което е критично, поради факта, че статута на Добруджа не е изяснен. Германските войски са започнали своето изтегляне, а съглашенските окупационни войски все още не са заели пунктовете, които подлежат на окупация. Тази обстановка в Добруджа и в частност в Силистра ми дава сериозни основания да се съмнявам в датата на изпратената телеграма от Брашованов. Към юни 1918 г. на дневен ред не стои нито Прокламацията на Бертло, нито завземането на областта от румънски власти и изграждането на нова местна власт.

Още на 1 октомври 1918 г. английският комендант в Силистра уведомява българския окръжен управител, че българската администрация трябва да напусне Южна Добруджа до 23 с.м. На същия ден от Кълъраш в Силистра пристига румънския префект, придружен от значителен брой румънски стражари и тайна полиция. В тази връзка министър Никола Мушанов предприема обиколка в Южна Добруджа, придружен от английския полковник Прус. Получава уверения, че българските местни общински и училищни власти ще бъдат запазени. Мушанов посещава и Силистра, но преди да се завърне в столицата румънците се са настаняват в града. Във връзка с писмо на ген. Кретиен с дата 24 ноември 1918 г., че започва окупация на Добруджа от

съглашенските войски министър Н. Мушанов телеграфира до окръжния управител на Силистра и го уведомява за наложеното ново положение от Съглашението [33, 253-254].

Румъния влиза повторно във войната на страната на Антантата на 10 ноември 1918 г., само ден преди сключването на Компиеенското примирие с Германия. Според Стефан Минков този акт има символично значение, но предопределя политическите последствия за страната като съюзник на Антантата [22, 296]. В България е извършена правителствена промяна и народняка Теодор Теодоров става премиер. Теодоров остро протестира поради ставащото в Добруджа на 2 декември 1918 г. получава гаранции от ген. Кретиен, че окупацията на Добруджа ще се осъществи само от съглашенски сили, без участието на румънски военни части, при запазването на българската администрация. Независимо от това на 3 декември 1918 г. английският комендант на Силистра полковник Магюс не връща пристигналия в Силистра румънски префект. В тази динамична атмосфера полицейският началник Брашованов полага усилия да работи със съдействието на английския комендант Магюс.

Още на 5 декември 1918 г. ген. Кретиен съобщава на българското правителство за решението на Антантата за подмяна на българската администрация в областта с гражданска администрация, подчинена на съглашенските войски. За това е уведомено и населението със специална „Прокламация към добруджанското население“:

„Междусъюзническият съвет е решил, щото румънските граждански власти да заменят българските граждански власти в цяла Добруджа под защитата и контрола на съюзническите войски.

Тая промяна трябва да стане без никакви дръзки инциденти. На всички избягали жители от Добруджа, които сега са бежанци във Влашко и Молдова, е разрешено да се завърнат в своите села и да влязат в притежание на своя имот, но те могат да направят това, само четири дена след като румънските власти са приели напълно както следва

<i>В окръг Тулча</i>	<i>на 12 того</i>
<i>В окръг Кюстенджа</i>	<i>на 17 того</i>
<i>В окръг Силистра</i>	<i>на 22 того</i>
<i>В окръг Добрич</i>	<i>на 27.</i>

Никой жител без разлика на народност няма да бъде обезпокояван или лишен по никой начин от своите права. Англо-френските войски не ще позволят никакви смущения да се появяват и енергично да потушат всякакви опити за това.

*Ген. Бертло
Началник на френската военна мисия [6, 61]“*

Във връзка с прокламацията е запазена записка на Брашованов, в която той описва ситуацията в дунавския град Силистра по следния начин:

„ прииждането на всевъзможни чиновници, служещи и частни лица става всеки час по очебийно, особено на жандармерията и полицията. Всички докарани са отвън лица, въпреки Прокламацията на ген. Бертло, която позволява завръщането в Добруджа на местни само жители. Местният английски генерал изглежда, че фаворизира новото положение по въпроса за общинския съвет. Румънският префект настоява за реконструкция като се замени с петчленна комисия, в която искат двама българи, един румънец вънкашен, един грък и 1 турчин, местни жители. Съветът май е на старото становище и ще отстъпят само чрез грубата сила. Гражданството българи и отчасти турско е напълно солидарно и преобладаващото мнение е да се поддържа настоящия състав или само да се посочат хора, изключително местни хора за новия състав. Има и силно течение да не се влиза в общинския съвет в никакъв компромис с румънските власти и се оставят да работят сами. Чакам вашите наставления непременно по този кардинален въпрос, който утре ще иска упътвания. Румънските власти правят усилия да заемат и училищата ни и църквата. Преобладаващото мнение е да не се отстъпва, освен чрез насилие и да се манифестира. Това са крайни, други средства. Съдебните власти искат среща с нашите съдии и те странят. Правят постъпки чрез англичаните да заемат и пощата. Укажете ми как бих могъл да запазя станцията. Това може само английските войски да направят. За всеки случай не употребявайте адреси в записките Ви до мене. Аз ще се подписвам началник и на този адрес ми съобщавайте и вие. Следят ме много вече и може скоро да ме пресекат с Вас. Положението въобще всеки час се влошава и възбуждането на населението е голямо. Дайте ми български параход да се пренесат от Балчик храните за Силистра и Тутракан около 2 милиона кг. С продоволствието поради липса на храни комитетата е в невъзможност да удовлетвори гостите и това ги тревожи. Казват, че ще донесат храни за своя персонал. Желателно е да се направят отстъпки пред съглашенските сили да доставят храни и продукти за населението в този край, понеже положението в скоро време ще е критическо.

Брашованов [6, 49-55].“

Правителството в София се обръща към добруджанските български власти по места да изпращат факти и доказателства относно действията на румънските части. Вероятно в тази връзка Брашованов изпраща още една подробна записка. В нея той пише:

„Телеграмите ви с нареждане от министъра получих и взех бележка от тях. Инциденти са станали вече няколко. Повод за това са дали самите румънци, които на много места си позволили да псуват българите, да ги

наричат „дебелоглави“ и че са щели да станат господари на положението от утре. Тия, които са влезли из къщите за квартируване са били изкарани от нашата полиция. Въобще гражданството не им дава квартири. По нареждане на коменданта всички дошли румънски чиновници са настанени за пренощуване в една от залите на казармите, тъкмо където се състоя нашия концерт. Някои от румънците като чуват нашите песни, започнали да предизвикват пред задната врата на залата и затова по нареждане на комендантството на вратата се поставиха веднага часови да не им позволяват да излизат и предизвикват населението. Полицията ми е на крак и владее навсякъде спокойствие. Концертът биде посетен от всички офицери и множество войници. Въодушевлението бе безгранично, няколко пъти си изпя английския химн и „Шуми Марица“ със слушане на крака. На малката закуска интимността между английските офицери и населението беше извънредно голяма и по заповед на коменданта я прекратихме, понеже много от офицерите бяха се напили. Комендантът ми обърна внимание, че вече узнал за много станали инциденти и обърна вниманието върху тях като настоя на всяка цена да се отбягват, като поиска да се покани населението да отбягва въобще каква и да е среща с дошлите румънци, като увери, че той ще да се справи с положението и не ще остави тук освен тия румънци, които трябва да останат и с това да намали тяхното число. Дадох му всичките си уверения, че за всичко това са виновни дошлите и натрапени гости, които предизвикват населението. Той замоли да се направи в това отношение каквото може, като увери, че и той не престава да върши за нас това, което трябва.

Дадох на полицията и на гражданството нужните наставления с оглед нарежданията на министъра. Надявам се, че инцидентите ще могат да се отбягнат, населението обаче е зле настроено към дошлите гости, за това положението не е леко. Аз вярвам обаче, че благоразумието ще съумее да го облекчи. Шлепът с дошлите стражари и военни части стои на Дунава и никакъв военен човек не се допуща. Ще видим какви нареждания ще даде утре генерала. Параходът „Варна“ пристигна и ще замине за Черна вода и на връщане ще вземе желаещите да отпътуват за България, нещо, което коменданта позволи. За сума не са ми съобщили, понеже не бях сам през това време и се бях разпоредил какво да се направи. Това е засега, което мога да ви съобщя.

Директор на полицията Брашованов [6, 1-8]“

Друг запазен документ е телеграма, подадена в Силистра през декември 1918 г. до окръжния управител на Русе, до вътрешния министър Никола Мушанов, до премиера и външен министър Теодор Теодоров. Ежедневните сведения, които изпраща Брашованов пряко кореспондират със ставащото всекичасно в Силистра. Така на 19 декември 1918 г. английските части

пристигат в Силистра. Предварително румънските власти събират лумпени и цигани и ги представят за румънци, които са изгонени от българите. Скоро измамата е разкрита, но напрежението се засилва. Новоназначеният румънски префект прави опит да разпусне общинския съвет и го замени с петчленна комисия. Има присвоявания, инциденти.

В тази връзка началникът на силистренската полиция Брашованов изпраща поредната телеграма. Телеграмата е написана на ръка, видимо е, че Брашованов е бързал много и въпреки това лаконично успява да предаде положението в Силистра през декември 1918 г. :

„Станция е вече заета, издебваме случая да ви съобщя долните работи. Чакаме вашите наставления чрез Кеманлар /днес гр. Исперих), околийския началник или пристава Ганчев, с който съм във връзка. За нашето понататъшно държание са абсолютно необходими вашите нареждания: 1) По общинския въпрос, управлението и английския генерал настояват за разтурването на общината. Предложението петчленна комисия. Състои се от един - румънец адвокат, живял тук през румънско време, само компрометиран и без имоти за председател; досегашният кмет наш Рибаров за подпредседател¹; сегашният съветник Ибрям Халилов; един забягнал и завърнал се сега арменец местен жител и румънски учител, македонец, крайно опасен и грозен, гонител на българите, неместен жител, по желанието на гражданството. Съветът стои на своето становище, да се образува комисията, изключително от местни граждани и отказва да влиза в друг компромис. Изглежда, че управителят ще се наложи чрез английския генерал. Общинската каса се зае от бившия румънски касиер, който беше задигнал повече от 20 000 хиляди лева през 1916 г. Общинският магазин по заповед на управителя бе зает без опис. Градската лечебница е тоже насилно заета от румънския лекар без опис. Местната болница на Червения кръст тоже заета принудително. В църквата ни се настаниха румънски свещеници въпреки протестите на църковните настоятели. Съдебните власти заемат съда. Заети училища, настояват да им се предадат. Кметът Рибаров се оплака на английския генерал. Последният обеща да запази българското училище, което съществуваше през румънско време и ако може и други отстъпки от страна на румънските власти. Подчерта, че трябва да се възстанови същото положение. В селата се настаняват жандармерийските власти в голям брой. Общините се заемат принудително от докарани кметове от Румъния. Инциденти са станали, повече побои и безчинства – население изтръпнало. Съобщете всичко това на английския генерал, който настоява да се пише за тия работи на английския префект понеже той няма право да се меси в управлението.

¹ Матей Рибаров (1874-1954). Назначен е за кмет на 1 август 1918 г. Остава на длъжността до 20 декември с.г., когато последва реокупация на града.

Всекидневно прииждат, искат да се настаняват хора, чужди на тоя край. Трябва да се направят постъпки пред английското тук командване за контролиране управлението на румънските власти и ограничение на произволите им.

Началник Брашованов¹

На 20 декември 1918 г. директорът на полицията в Силистра Ат. Брашованов отново изпраща телеграма до русенския окръжен управител с описанието на положението в гр. Силистра. В нея четем:

„От сутринта окръжният управител с множество чиновници се яви в Общината, за да влезе в сношение с английския комендант. До идването обаче на генерала чакаха отвън през това време множество граждани, които блокираха Общината. Възбуждението беше голямо. Населението искаше ... просто да ги избие и трябваше големи усилия, за да се заварди положението. След много и дълги пререкания генералът се закани на кмета, че по разпореждане отгоре трябва да допусне настаняването на румънските власти и помоли кмета да им даде съдействие като настоя населението да бъде спокойно и запази редът. Това съобщение настрои още по-зле града и трябваше да се свика Общинския съвет, нещо което стана в 2 часа следобед, когато се яви и самия окръжен управител, който прочете една прокламация към населението в Добруджа, подписана от ген. Бергло /вж. текста по-горе – Р. А./.

След прочитането на тази прокламация той настоя да се разгласи на населението, което и се направи. След това поиска и от мене да му предам полицията, с която досега си служих, което аз му отказах да направя като му казах, че по този въпрос трябва да говори с генерала, комуто е подчинена тя. След всички тия разговори му заявихме, че съвета ще се събере да обясни положението, но и той пожела да вземе участие в него. Ние поискахме тогава да се разтълкува прокламацията на ген. Бергло, да се обясни какво се разбира под румънска гражданска власт. Той отговори, че трябва просто и чисто да се възстанови положението през 1916 г., следователно ще се настанят бившите власти и в старите си даже помещения, включително и училищата. Отговорихме му, че училищата не са власти и че нашите училища по никакъв начин няма да отстъпим. На въпроса зададен от мен, че тяхното тук настаняване е временно, докато се разреши от Великата конференция кому ще принадлежи този край, той отговори утвърдително и помоли от страна на

¹ Прокламация към добруджанското население с дата 28 дек. 1918 г. - [6, 62-67]. Датите се различават от посочените в писмото на ген. Кретиен до българското правителство. Там е посочен следния ред: Тулчански окръг – до 8 декември; Кюстенджански окръг – до 13 декември, Силистренски окръг – до 18 декември и Добрички окръг – до 23 декември. - [22, 295].

неговото правителство населението да се подчини на нарежданията, които има. От името на съвета му заявих, че населението съвсем не може да приветства всичко това и че е разтревожено, неспокойно предвид на грозното минало, което още е прясно и че не можем да плащаме никакви дажби и за това безсмислено е настаняването на финансовите и другите такива власти, които в една временно окупирана страна и спорна, нямат смисъл, както и някои други учреждения като съдилища и др. Той отговори, че по този въпрос не може да води пререкания с нас и за уяснение можем да се отнесем до английския генерал, което решихме да направим утре. Той въобще е много тактичен и с много увещания и убеждавания се стреми да се затвърди в начертаното положение. Оплаква се, че чиновниците със своите семейства си стояли без квартири и стояли на пътя и апелира към хуманност. Дадохме му само някои от хотелите и ханищата да квартируват, защото населението е възбудено и не може да му се въздейства въпреки недоволството му. Той продължи да замолва за съдействие доколкото може. Въобще настроението във всички, особено из селата е лошо и с големи усилия се мъчим да го въздържаме от възможните инциденти. Преобладаващото мнение е да се реагира даже със сила, на което се противопоставяме. Това е положението до сега.

Брашованов [6, 9-18]“

Последната телеграма, изпратена от Брашованов като началник на полицията в Силистра носи дата 21 декември 1918 г.:

„Сутринта се издадох на румънски език едно обявление със съдържание прокламацията на Бергло и две заповеди. Първата със съдържание, че по решение на междусъюзническите съвети и румънското правителство от 8 декември стар стил почват да функционират всички румънски и граждански власти, включително съдебни, финансови и други, а всички досегашни управления престават да съществуват. Поканва се населението да запази редът и тишината, за да може румънското правителство да изпълни своята мисия сега и за в бъдеще, като се предупреждава, че всякакъв опит за неподчинение и смут ще бъде строго наказано съгласно законите. Другата заповед иска от населението да предаде оръжието си в града на полицията, а в селата на стражарите в 48-часов срок. И двете заповеди са подписани от управителя. От сутринта се изпратиха и в околията разните власти-секретар-бирници, кметове и стражари. След тях заминаха и английските войници в отредените 5 участъка в общините Попина, Доймушлар /дн. Ситово, Силистренско/, Акъдънлар /Дулово, Силистренско/, Алфатар и Кайнарджа, както от по-рано бяхме ги разпределили. Към 10 ч. преди обяд английският комендант повика кмета и в присъствието на управителя му съобщи, че ще трябва и Общината да претърпи едно изменение, като се съгласува с

румънските закони. Покани кмета да даде наставления да се подчини населението на нарежданията на румънската власт, понеже това цяло да бъде в интерес на населението, което трябва да бъде спокойно. Като забелязах на кмета да не се вслушва в масата и да проявява навсякъде такт, което ще бъде по-полезно, както и да посочи двама българи за новия състав на общината и за комитета по прехраната. Каза, че той може да си продължава работата и че е възможно и румънската власт да си учреди свой комитет. По отношение на училищата и църквите му заявих, че трябва да се възстанови старото положение, но че ще трябва да се гледа да се уреди и този въпрос със задоволство и за двете страни. Въобще подчерта, че такива са му нарежданията отгоре, но че той вижда положението и че ще направи каквото може. Забелязал на управителя, че трябва румънските власти да се държат коректно спрямо населението и да владее тишина. Поискахме след това да се явим пред английския генерал с изработения мемоар, но той прие само кмета, като му връчи мемоара със следното съдържание накратко, че настъпването на румънските власти не става съобразно прокламацията на Бертоло, понеже за управител е назначен военен генерал, а за стражарите началници и офицери, които заедно с нея са чисто войскава част; че понеже настъпването тук е временно и този край е спорен, без суверенитет румънски или български, настъпването на съдебни и финансови власти се явява излишно и в тежест на населението; че поради подчертаните в горната прокламация гаранции за правата на личността и посягането на училищата и църквите се явява едно грубо нарушение на тия права. По въпроса за прехраната се моли неговата протекция, защото в ръцете на румънската власт би било едно страшно оръжие против населението. Най-накрая се иска по правителства за запазване редът, но и тишината, и ограничаването на румънските власти, доколкото е възможно. Генералът след като прочете и подчерта в няколко места мемоара, заяви, че ще го представи на по-горната власт за разрешение на въпросите и повторно подчерта да се запази реда и спокойствието дотогава.

След обяд свика общинския съвет по въпроса за реконструирането на общината. Като взехме в предвид много съображения решихме да се съобщи на гражданството за това, пред което да се сложат мандати и ако то намери за нужно да препоръча лица за новия съвет. Като мотивирахме това, че ние не намираме мотиви за оттегляне и промяна на общината, понеже тя представлява цялото гражданство без разлика на народност и че следователно управителят може спокойно да утвърди този наш съвет. През това време някои от дошлите румънци с връзки в града агитират за променяването на съвета като се мъчеха да привличат съгражданите българи в тяхната листа, но гражданството им отказа. Въобще населението продължава да се държи бодро на първото си положение и да бъде недоверчиво. Надеждата, че това положение скоро ще се премахне и че пак ще стане българско, което повечето

румънски власти не скриват. Забелязва се, че действат нерешително и тактично. Желанието обаче на всички е да знае какво мисли правителството и какви нареждания могат да му се дадат.

Директор на полицията Брашованов [6, 21-28]“

През 1918 г. Брашованов е в епицентъра на ставащото в Силистра – завръщащи се от плен, дейност на Българското училищно настоятелство, румънски власти, окупационни части, българските правителства и договорките им за Добруджа. Трудно е да се обозре дори динамиката на случващото се в района. Брашованов се установява като адвокат в Силистра в периода 1918-1919 г., макар да няма много време за практиката си. По същото време е включен в редакционният комитет на месечното списание „Млад Турист“, орган на Юношеския туристически съюз в България. В редколегията е на година V /май 1918 - ноември 1919/. Сред членовете на редакционния екип са още А. Иванов, Г. Каракашев, И. Нешев и присъединилите се по-късно Д. Мирев, Д. Даскалов и К. Куманов. Изданието излиза в Русе и се отпечатва в печатницата на Стоян Ив. Роглев. „Млад турист“ е първото българско младежко туристическо списание. В него се поместват материали с туристически и алпинистки характер, пътни бележки, впечатления от излети, известия за дейността на клонове, сведения за развитието на туризма в България и чужбина, с обявления и илюстрации. [5, 483] Силистренското дружество на младите туристи води началото си от времето преди 1913 г. под името „Доростол“. След създаването си има кратка дейност. След Първата световна война е сред заглъхналите дружества в Юношеския туристически съюз. Вероятно Брашованов се опитва да възобнови дейността му и работи с младите хора в Силистра [27, 30].

Несигурността в Добруджа, трудната и превратна 1918 г. вероятно подтиква Брашованов да се върне към съдийството. В съдийската длъжност има сигурност и защита. Затова силистренецът подава молба до правосъдното министерство да бъде назначен за член съдия в Силистренския окръжен съд. Скоро допълва молбата си с уточнението, че може да бъде назначен и за прокурор при същия съд, ако няма място за съдия. Явно е желанието му да се върне на държавна служба. В тази връзка Ал. Малинов, премиер и министър на правосъдието иска от председателя на Силистренския окръжен съд сведения за Ат. Брашованов, адвокат в Силистра и Добруджа, както и за Димитър Георгиев Мацанкиев [45; 4,66-67], също кандидат за съдебна длъжност от Силистра. Сведенията трябва да се отнасят както за периода на окупирането на града от български части, така и за времето на румънския режим.

Скоро в писмо с поверителен характер председателят на Силистренския окръжен съд дава изчерпателен отговор. В него той споделя: „Атанас Брашованов е живял в Силистра по време на румънския режим и във времето на намесата на Румъния в общоевропейската война е бил отвлечен с много българи

в Молдова. Върнал се е в началото на тази година (1918 – бел. моя – Р. А.), заедно с всички българи. През време на румънската окупация не се е проявил с нищо компрометирано, не е проявявал никакви романофилски чувства и не се е отдал в услуга на румънската окупация. Напротив, бил е всецяло в услуга на българската кауза, като винаги и навсякъде се е застъпвал за нея. Най-много той се е застъпвал пред румънския префект за чисто местните работи, например по читалищния въпрос, училищни работи. Често е отивал при префекта, особено в началото на окупацията, обстоятелство, което създавало мълва за близки отношения с румънците, обаче тая мълва не почива на факти. Той е самостоятелен, не се поддава на никакви концесии. В обществения живот също не е живял на концесии, даже и такива, диктувани от обстоятелствата. Поради тая основна черта на неговия характер, често остава изолиран от всички. Така е било и през време на румънския режим. Румънците са го подозирали в прекален българизъм. Българи, които не са го познавали добре, са го подозирали в романофилство. Той обаче, както споменах и по-горе се е държал самостоятелно и винаги се е проявявал като защитник на българската кауза.

Мълва има, че Военно-полицейската секция в София има неблагоприятни данни за него, обаче, интеллигентните кръгове смятат, че това могат да бъдат данни, доставени от хора, които не го познават.

По време на румънския режим и двамата (с Мацакиев – бел. моя Р. А.) са били адвокати. На никой друг българин не е било дадено разрешение да упражняват адвокатската професия. Говори се, че това изключение е направено по отношение на двамата, защото са декларирали, че са от румънски произход и че са румънци. Това, обаче, не може да се провери, защото декларациите са били дадени в Министерството на правосъдието в Букурещ. На двамата майките са румънки, а бащите българи. След като е обявена демобилизация, последните надали ще искат служба по ведомството на Министерството на правосъдието. На всеки случай, уместно ще е, ако бъдат назначени на такива, да не се назначават в гр. Силистра“ [47, 4-5].

Вероятно Брашованов не е назначен за съдия. Остава да живее и работи в родна Силистра, като се включва в различни по характер проекти. След края на Първата световна война на територията на Южна Добруджа се разгарят остри политически борби между румънските партии. Резонно част от тях създават местни структури в окръжните градове, какъвто е Силистра. Според самия Брашованов той е кандидат за депутат в провелите се през 1919 г. парламентарни избори от името на Църънистката партия [31, 232]. Не е избран и трудно би могъл да разбере, защо българските власти не го назначават за съдия и в същото време румънските власти започват преследване срещу него. Сага, която завършва чак през 1921 г. През 1921 г. Брашованов е арестуван и обвинен в опит да подготви комплот и/или атентат чрез революция в четириъгълника Варна-Шумен-Русе-Силистра и подготви почвата за окупирането на

квадрилатера от български войски. Това обвинение пряко кореспондира с действията на румънските власти в града. В началото на 1919 г. започва разоръжаване на местното население. В тази акция румънските власти действат в синхрон със съглашенските войски и в затворите или на съдебните скамейки застават българи, оказали съпротива на румънската окупация и влиятелни личности. Така Военният съд при Пета румънска армия в гр. Кюстенджа прави опит да осъди наред с Брашованов през април 1921 г. още 30 българи. Набързо и нескопосно скалпените обвинения падат в съда и румънската власт търси нов вариант за разправа с Брашованов. Подновяват заведеното срещу него дело от 1919 г. пред Военно-полевия съд в Констанца за организиране на движение сред добруджанци за присъединяване към България. Така се стига до осъдителна присъда на година и половина тъмничен затвор. Не открийме сведения дали присъдата е изтърпяна или не е, както и сведения за дейността му до 1924 г. [9, бр. 15, 24 май 1921].

Родната къща на Ат. Брашованов в Силистра

Въпреки трудностите, пред които е изправен в крайдунавския град Силистра Ат. Брашованов води битки за запазване българския характер на областта – за откриване на български училища, за връщане на техните сгради и имоти, за правата на българските учители. Инициатор и пръв председател е на учредената Българска община в Силистра.

На практика не минава година или пък проблем в Силистренско, без да се замеси името на адв. Брашованов. Така през 1924 г. в Добруджа започват реформи, свързани със закона от 22 април 1924 г. относно проверка на правата на поземлена собственост, експроприацията на земите съгласно общата аграрна реформа и не на последно място масовата колонизация с румънски селяни в областта. Във връзка с румънското аграрно законодателство в Добруджа, ген. Иван Фичев, български пълномощен министър в Букурещ, изпраща рапорт до Министерството на външните работи и изповеданията. В рапорта той споделя за настроенията сред населението по отношение на прокарваните реформи и

необходимостта да подадат декларация. Самото попълване обаче струва скъпо на селяните при все, че те за втори път подават подобна декларация и то без резултат. Отчаянията им намира почва в агитацията на силистренския адвокат А. Брашованов, който ги призовава да не подават декларации и да окажат пасивна съпротива. Агитацията той извършва не само в Силистренско, но и в Добрич, където обаче населението е категорично, че въпреки своето недоволство, ще подаде декларации, а в борбата за защита на интересите си ще потърси други законови средства. Генерал Фичев определя агитацията на Брашованов като „пакостна“ [13, 59].

През периода Брашованов е председател на Банка Църънилор (Банка на селяните) и на Земеделския синдикат в Силистренски окръг. Според Цветолин Недков „Банка на селяните от Дуростор“ е част от кредитната система на Южна Добруджа и има основен капитал от 1 млн. леи. С по-голям капитал са силистренските банки „Дунавски кредит“ с основен капитал от 4 млн. леи и „Делиорман“ с основен капитал от 2 млн. лв. [29, 75].

През декември 1924 г. българският премиер Ал. Цанков посещава Белград и Букурещ. В румънската столица той не успява да постави на дневен ред никой от засягащите българското население в Южна Добруджа въпроси. Именно при това посещение на проф. Александър Цанков в Букурещ среща чрез главния секретар на външно министерство Минков си издействат трима силистренци – Брашованов, Кирил Манолов и Васил Калчев Козаров. На срещата тримата му предават подробен мемоар, в който излагат вижданията си за развитието на Южна Добруджа и очакваната подкрепа на българската държава. Идеите, заложи в мемоара срещат подкрепа и сред ръководството на българите от Добрич и Силистра. Според Благовест Нягулов мемоарът е едновременно анализ на положението на българите в Южна Добруджа и програма за политическа еманципация. За постигането на последната, българското население трябва да работи за политическо обединение, религиозно самоопределяне, културно обособяване и икономическо сплотяване. При осъществяването не се изключва помощ от българската държава, но пък се залага на постепенното скъсване с румънските партийно-политически формации и техните местни структури. Прави впечатление, че няма ограничения за членство в партийния проект. Идеята е, да се ползва примера на германското и унгарското малцинство в Румъния и постигнатото от тези малцинства. Крайната цел маркира създаването на малцинствена българска партия. Очакванията са, че отвореното широко ветрило на членската маса ще даде възможност да се изберат най-достоините и заслужили българи за членове на румънския парламент, които да отстояват програмните искания. Предвижда се изграждането на специален политически клуб в столицата Букурещ, където избраните за народни представители ще могат да се срещат с населението от всички краища на Добруджа [31, 233].

През 1924 г. български пълномощен министър в Букурещ става френския възпитаник и дипломат от кариерата Светослав Поменов. Скоро след неговото пристигане с Поменов се срещат подписалите мемоара - депутата от Силистра К. Манолов и Ат. Брашованов, които желаят да узнаят мнението на правителството относно техния проект. Поменов обаче не е запознат нито с текста на мемоара, нито пък знае отношението на българското правителство. В разговор с двамата, Поменов изразява личното си мнение, уважавайки факта, че Манолов и Брашованов са известни личности на българското минотарно движение. Между двете световни войни в Добруджа развива дейност легално националноосвободително движение на българската буржоазия в Добруджа (тогава в Румъния), подпомогнато от Българската легация в Букурещ. В своята минимална програма движението се обявява за отстояване на културно-автономните права и свободи на българското население в областта, а програмата максимум предвижда връщане на Добруджа към България. В движението по тактически съображения се оформят две крила. Първото крило търси начини да навлезе в редиците на по-демократичните румънски партии и чрез тях да изпълни програмата минимум на движението. Второто крило в минотарното движение настоява за обединение на българите в Добруджа и общо в Румъния в самостоятелна малцинствена /минотарна/ партия.

След дълга кореспонденция и множество срещи се стига до подписването на протокол на 30 декември 1925 г. Протоколът носи подписите на д-р Тодор Бъчваров – председател на Българското училищно настоятелство в Добрич, на Никола Гавраилов – член-касиер на настоятелството в Балчик и на Ат. Брашованов като делегат на Българската община в Силистра. С оглед на постигнатото с Протокола се сформира специален комитет, който да играе ролята на катализатор по въпроса за финансирането на добруджанци от българското правителство. Брашованов е част от комитета, но влиза в качеството си на председател на Банка „Църънилор“ в Силистра и на Земеделския синдикат в Силистренски окръг [31, 233].

Във връзка с поетите ангажименти в комитета, на 10 ноември 1926 г. в София Брашованов връчва на външния министър Атанас Буров и управителя на БНБ „Програма от адвоката Ат. Брашованов за финансиране на българското население в Румъния“. Документът е интересен и дава възможност за анализ и оценки, затова го публикуваме:

I. ФОРМА НА ФИНАНСИРАНЕ

1. Финансирането да стане чрез институции, а не чрез отделни личности или групировки (каквото е преобладаващото засега мнение в българските финансови среди в Добруджа, което цели създаването на отделни силни икономически единици).

Затова финансирането, като се започне със закрепването на съществуващите днес в Южна Добруджа банкови институти, да има за цел създаването постепенно на такива в Северна Добруджа и Бесарабия.

2. Финансирането да засегне за в бъдеще и съществуващите популярни банки, селски каси и кооперации, при условия да се отделят те предварително от централния съюз в Букурещ и останат подчинени нему в законния контрол (подобно на германските такива в Трансилвания, които съумяха да запазят своята самостоятелност). Затова се иска обаче едно щателно още проучване на въпроса.

3. Финансирането може да засегне сега съществуващите два земеделски синдиката (Синдикате Агриколе Жудецене) в Силистра и Добрич, които са в български ръце и имат само българи земеделци за членове.

II. НАЧИН НА ФИНАНСИРАНЕ

1. Финансирането да стане чрез създаване на една централна банка в Кюстенджа, който град е не само център на цяла Добруджа, но и главният икономически и финансов нерв на Добруджа.

След изпълнението на горните три задачи (в първата глава) или успоредно дори с това, тая централа да открие в Букурещ една сукурсала /представителство/, а след време да пренесе там централното си управление със следната цел:

- а) Да служи за връзка както с местните големи румънски и чуждестранни банки, така и с чужбина (България, Германия и т.н.);*
- б) Да се занимае с финансирането на българското население в Бесарабия;*
- в) Да обслужва интересите на останалото население българско в Румъния, особено на проходящите българи (градинари и др.).*

2. Централната банка в Кюстенджа да се състави с един малък капитал (в началото поне това се налага), разпределен в поименни акции, в болинството си 60-75%, на добри българи, по възможност представители на четирите края на Добруджа, с едно ограничено участие по възможност в управлението ѝ, по подобие на германските такива две банки в Трансилвания в град Сибиу, в тесен контакт с които дори да се движи.

Нейното назначение, при малкия капитал отначало с който започва, ще бъде да привлече влоговете на българските частни и колективни капитали и да сдобие за себе си големи и евтини кредити, с които да разполага дългосрочно за кредитирането на българското население.

3. Централната банка да отвори във всички български градове и по-крупни български селища свои сукурсали и агентури, назначението на които покрай финансирането да бъде и създаването на самостоятелни местни институти, както и сливащите на съществуващите по-дребни такива днес.

4. Централната банка на първо време да има задачата финансирането на широката селска маса, която е най-много експлоатирана и особено в Южна Добруджа, следва най-първо тя да бъде подкрепена поради изключителния закон за собствеността на полските земи.

Във връзка с това следва да се проучи по-обстойно въпросът за издаване на облигации и фунчиарни писма /документи за поземлена собственост/ по подобие на германските банки в град Сибиу (Трансилвания).

5. Редом с финансирането на широката селска маса да се има предвид и финансирането на градската маса – в търговия и индустрия. На мнение съм обаче за финансирането на търговците и индустриалците да се създаде отделен банков институт по същия начин и със същото назначение.

III. ПРАКТИЧЕСКО ПРИЛОЖЕНИЕ

За това приложение съм наредил следното.

От създадената ми в града Силистра „Земеделска банка“ (Банка църанилор) открих една агенция в град Кюстенджа, с която ще работя до изтичането на годината, а през това време със започнатите преговори за закупуване капитала на съществуващата малка в Кюстенджа румънска банка, наречена „Кредит на индустриалците и занаятчиите в Кюстенджански окръг“, която поради малкия си капитал от 500 000 леи не може успешно да продължава, целя да създам по лек и незабелязан начин институция в град Кюстенджа, която, взета в наши, изключително български ръце, с преработване на устава и постепенното засилване на капитала да се превърне в централен финансов институт, за който по-горе говорих.

(n) А. Г. Брашованов [13, 90-91]“

Икономическата програмата на Брашованов от ноември 1926 г. е важна сама по себе си. В нея силистренецът се представя като добър познавач на икономическите тенденции в Румъния изобщо и в частност на малцинствата в нея. Трябва да се отбележи, че в своя рапорт българският пълномощен министър в Букурещ Св. Поменов също смята варианта за обединяване на българските кредитни учреждения в Добруджа в една банка като полезен и важен ход. Нещо повече, той предлага Царство България да засили капитала ѝ с един дар от няколко милиона лева. В замяна на тоя дар банката ще отдели част от годишната си печалба за поддържане на българските културни учреждения в Добруджа. Това решение според него е важна „културна пропаганда“ [13, 81].

На следващо място програмата на Брашованов подсказва и бъдещите му ходове – установяване в Кюстенджа и опит да стане мажоритарен собственик на малка румънска банка. Самият той представлява „Земеделска банка“ в Силистра, която има клон в Кюстенджа. Брашованов точно избира и мястото, където да

открие клон – Кюстенджа. В междувоенния период именно този град се утвърждава като най-важния център на кредитното дело в Добруджа [42, 325]. Прозира опит за сливането на политическото его на Брашованов с икономическия му капитал, както и с вижданията му за икономически просперитет на българите в рамките на Румъния. И не на последно място зад провала на този и други политически идеи на Брашованов не трябва да търсим вина персонално в Брашованов. Причините имат разнороден характер и намират точно и конкретно обяснение в направения анализ в рапорта от българския дипломат Св. Поменов.

През 1926 г. Атанас Брашованов се установява в Кюстенджа и има адвокатска практика. Вероятно изборът на Кюстенджа е свързан с факта, че Северна Добруджа с Кюстенджа се приемат като част от старото румънско кралство. Тук не действат изключителните закони и бдителността на властите към българите е по-слаба, в сравнение с Южна Добруджа. Към това трябва да се прибави и обстоятелството, че градът е сравнително голям, оживен и важно пристанище на Черно море. В Кюстенджа Брашованов прави опити да постигне малцинствено политическо организиране на българите. За целта той използва ситуацията около румънските парламентарни избори през май 1926 г. и търси сближение с министър Октавиан Гога и Партията на народа. Самият Окт. Гога (1881-1938) е интересна личност. Той е не само политик, но и член на редица кредитни румънски учреждения, поет, преводач, журналист. Напълно възможно е Брашованов и Гога да поддържат контакти не само с оглед политическите проекти на силистренеца, но и с неговите икономически ангажименти. За съжаление, Гога и неговата партия разчитат на групата зад Брашованов като на български гласове, докато за Брашованов това е справедлива кауза. Затова Брашованов и неговите съмишленици подготвят „Изборен пакт“, чийто текст по думите на Благовест Нягулов е ясно, категорично и всеобхватно поставяне на проблемите на добруджанските българи като национално малцинство в границите на „Велика Румъния“ [31, 234]. В пакта исканията са направени от името на „Парламентарна българска партия във „Велика Румъния“, а идеята им е трасирана от постигнатите вече предизборни споразумения с представителите на унгарското и германското малцинство от страна на управляващата Партия на труда, начело с премиера ген. Александру Авереску. В предизборния пакт на групата дейци, начело с Брашованов залягат искания като осигуряване на българско представителство в румънския парламент за четирите добруджански окръга и решаване на основните малцинствени проблеми на добруджанските българи, сред които най-важен е този за задължителната конфискация на поземлената собственост в Южна Добруджа.

Не може да се отрече, че в междувоенния период в Румъния Национал-църънистката партия има по-гъвкава и разбираема политика спрямо потребностите на местното население и ориентирането към нея е най-правилно.

Неприемливо за групата на Брашованов се оказва условието на правителствените румънски делегати тя да влезе в управляващата партия. А и самите управляващи на този момент не желаят да се ангажират с българските искания за промяна на законово регламентирания режим на собствеността върху земите. Към това трябва да се прибавят и субективни причини. Дребни партийно-политически страсти и късогледство на добруджанските българи е причина за провала на тази инициатива на Брашованов, но той не се отказва. При все, че вина носи и самия той. Неговите идеи, европейско образование и начетеност са факт, но зад исканията му не стои реално нито добруджанското население, нито ръководителите на църковно-училищните настоятелства.

Въпреки провала на Предизборния пакт, факт е че кандидатите за народни представители от Партията на труда в Констанца излизат на 10 май 1926 г. с нарочна декларация. В декларацията те се обявяват в подкрепа на исканията на българите, румънски поданици, но с условието да бъдат подкрепени техните кандидати в парламентарните избори. Специално писмо и декларацията са изпратени до Ат. Брашованов в Констанца от председателя на местната структура на Партията на народа в Констанца д-р Александър Пилеску [31, 237].

На 24 май 1926 г. Брашованов и неговите съмишленици изоставят политическите опити и правят културен проект под името „Културна, морална и икономическа лига“. Всичко започва от извършено богослужение на български език от български свещеник от Констанца в черквата на съседното село Дуинджи. В тази връзка в с. Дуинджи се събират на „конгрес“ българи от град Констанца и близките села. Вероятно всичко е подготвено предварително, защото присъстващите водят дискусия и приемат предложението за създаване на дружество на българите, румънски поданици в Добруджа под наименованието „Културна, морална и икономическа лига“.

По своя замисъл това е дружество на румънските поданици от българската народност в Добруджа. Този проект също се проваля като носи повече негативи с оглед раздорите, които създава сред българската община в Констанца. За пореден път Брашованов се изявява като силен играч с политически амбиции, но без отбор след себе си. Той не прави опит да се включи активно в дейността на църковно-училищните настоятелства или да търси влияние сред българското население.

В периода 1928-1933 г. Брашованов започва да издава вестник „Трибуна“. От изданието излизат само 54 броя, но те се превръщат в трибуна на българите в Добруджа. Брашованов не само издава вестника, но и сам публикува на страниците му [4, 17-18]. Най-точна е информацията, оставена от Димитър Н. Минчев, с оглед на това, че той непосредствено участва в издаването му, дори е негов редактор през първата годишнина. Минчев си спомня:

„Политическият вестник „Трибуна“ – който носеше подзаглавието „български минотарен вестник“, започна да излиза през 1928 г. Печаташе се в

гр. Добрич, по липса на български букви в кюстенджанските печатници. Първият брой излезе на 27 ноември 1928 г. В него се помещаваха статии от политически, стопански, обществен и културен характер, засягащи живота на нашето малцинство в Добруджа. В програмата му, между другото се казваше:

„Трибуна“ има за цел да попълни нуждата, която отдавна действително се чувства за създаването на една наша преса с каквито другите етнически малцинства в Румъния отдавна вече се ползват – преса, която да защити специфичните интереси на българското малцинство В. „Трибуна“ има за цел ... да способствува за разрешението на минотарната проблема и защитата на специфичните интереси на българското малцинство в рамките на широките интереси на целия румънски народ“.

Редовни сътрудници на „Трибуна“ бяха: Д. Н. Минчев, главен редактор и Атанас Цветков, редактор-администратор, които обаче, след неколкomesечно неуморно сътрудничество напуснаха редакцията на вестника.

След втората си годишнина „Трибуна“ започна да излиза в гр. Силистра.

Седмичникът „Трибуна“ бе първият¹ български вестник, издаван в Северна Добруджа, като изключим в-к „Добруджа“, излизащ в гр. Бабадаг (1917-1918) по време на българското управление в Добруджа, 1916-18 г. [23, 298-299].“

Изборът на главен редактор показва безпогрешният нюх на Брашованов. Младият Димитър Н. Минчов (1905-?) има завършено търговско образование в Румъния. Притежава журналистически талант и след едногодишното списване на „Трибуна“ започва да сътрудничи на периодични издания в Добрич и Силистра. Гради дипломатическа кариера, работи в Радио София и Народната библиотека „Кирил и Методий“ [4, 68-69].

Както бе посочено, вестник „Трибуна“ е с директор-стопанин Ат. Г. Брашованов. Единичната цена на вестника е 3 леи, а годишния абонамент е 150 леи.

I	1-37	27 ноември 1928-16 декември 1929 г.
II	1-13	1 януари – 20 септември 1930 г.
III	1-4	1-18 септември 1932 г.

През първата година от излизането на вестника „Трибуна“ се отпечатва в печатница „Комерсиала“ в гр. Базарджик (Добрич). Редактор е Димитър Н. Минчев. От втората година – 1930 г., има подзаглавие Седмичен независим вестник, списван от редакционен комитет. За отпечатването му през втората и третата година се ползват две печатници – „Гутенберг“ на Хр. Радилев в Добрич и „Прогресул“ в Силистра. През целият период общественно-политическият вестник е застъпник на българите в Добруджа под румънска власт и застъпва

¹ Тук Минчев е неточен. Още през декември 1904 - януари 1905 г. в Северна Добруджа излиза в. „Тулча“, който е първия вестник.

позицията за обединението им в една политическа партия. Не пренебрегва правата на селското население. Полиглот, Брашованов има възможност да следи международната преса и да отразява най-важните моменти на страницата на изданието. Затова и не е случайно, че по-голяма част от материалите са написани или преведени лично от него.

Началото на изданието съвпада с предизборните парламентарни борби в Румъния. На тях Брашованов се включва с проект „Партия на българското малцинство от Румъния“. Става дума за учредената на 15 ноември 1928 г. в Добрич Българска минотарна партия в Добруджа. Учредителното събрание се провежда в дома на адвоката Стефан Иванов. На сбирката присъстват около 50 души, предимно лекари, адвокати, журналисти. Председател на Централния комитет става д-р Димо Димитриев. Сред учредители са още: Христо Капитанов, Иван Митиков, Георги Зоков, д-р Иван Ванев, Димитър Новачев и др.

Във връзка с тези събития добричкният деец на Добруджанската революционна организация Георги Димов Кроснев /1896-1937/ пише на страницата на „La Fédération Balkanique“ /Българска федерация/: „Замислена от няколко години, на дълго обсъждана в канцелариите на българската легация в Букурещ, подкрепвана чрез специалните фондове, чрез нарочно създадена преса и пр., идеята за българска партия най-после доби реално очертание. Десетина млади адвокатчета и лекари, събрани в Добрич на тайна „Учредителна конференция“ подписват нужния протокол“ [15, 138].

Веднага след учредяването на партията са избрани двама делегати – Атанас Брашованов от Кюстенджа и Тодор Тошев от Добрич, които отпътуват за Букурещ, за да сключат от името на българската партия избирателен пакт с правителството на Маниу. По това време на власт в Румъния е правителство на Националната селска партия, начело с европейския възпитаник Юлиу Маниу (1873-1953). Партията печели убедително законодателните избори през 1928 г. с обещания за радикални аграрни реформи. Идвайки на власт обаче се отказват от по-раншните си обещания за мащабна поземлена реформа. Подробности за срещата на делегатите Брашованов и Тошев научаваме от самия Брашованов:

„Г-н Маниу и Г. Михалаке отблъснаха изборното разбирателство, което им се предложи от мен и г-н Тошев, и то при най-минимални искания от страна на нашата, макар и още млада, политическа миноритарна организация, но която искрено и безрезервно изказва своите симпатии към новото правителство и самата Националцърънискта партия. Новото правителство на г-н Маниу можеше и трябваше да избегне тая политическа според мен грешка“ [15, 137].

След аудиенцията при премиера, българските делегати провеждат срещи с представители на други минотарни румънски партии, но те също не дават резултат.

Добруджанският революционен деец Георги Кроснев не пести епитети по отношение партията на Брашованов. Определя я като „празна фирма на току-що излюпената партия на българското малцинство“. Свързва я с фашистката периодика в София и нейните добруджански събратя „Куриер“, „Нов глас“ и „Трибуна“, все органи на новата българска партия. За Кроснев „Партия на българското малцинство от Румъния“ защитава тезата, че именно правителството на Маниу ще промени закона за земите, ще възстанови дейността на училищата и черквите, ще спре колонизацията. Тези свои идеи партията издава в специални предизборни позиви. В заключение той пише: „Откъснати от масите, несполучили да сключат и изборен пакт с правителството, т.е. да си осигурят депутатски кресла, ръководителите на новата партия, една групичка фалирали политикани от рода на Тодор Тошев и млади интелегенти, поклонници на Мусолини, не можаха да намерят друг изход, освен да капитулират пред правителството и да му дадат безрезервно своята подкрепа. Защото тъй им се заповядваше и от София. Българската партия трябваше да стане базата за бъдещо разбирателство и сътрудничество на добруджанската българска буржоазия с румънската власт, да бъде също тъй и новият помирителен фактор в румъно-българските отношения“ [15, 138-139].¹

„Трибуна“ е вестник, който се следи от редакциите на другите добруджански издания. Още през лятото на 1929 г. вестник „Добруджа“, орган на Съюза на просветните-благотворителни дружества „Добруджа“ в България с редактор Пеко Господинов споделя идеите на Брашованов. В броя от 10 юли 1929 г. четем: Българският вестник „Трибуна“ (Кюстенджа) със задоволство констатира, че българското малцинство в Южна Добруджа“, съзнало отдавна нуждата да се сплоти и организира в културно, икономическо и политическо отношение, е направило доста радостни крачки в това направление. В заключение, вестникът намира, че е време вече да се пристъпи към организирането му. За това е потребно да се свика един конгрес от всички представителни сили на добруджанския народ, който да изработи една обща платформа на действие за защита правата и специфичните интереси на българското население, като етническо малцинство в Румъния. Там ще трябва да се обсъди и установи цялата културна, икономическа и политическа деятелност на добруджанските българи, която в рамките на общите интереси на румънската държава се налага да прояви, ако иска да съществува и живее като едно съзнателно етническо малцинство“ [8, бр. 92, 10 юли 1929].

В своите спомени за Българската минотарна партия в Добруджа Данаил Ст. Бежаров споделя: „В Кюстенджа излизаше минотарният вестник „Трибуна“, под редакцията на адвоката Атанас Брашованов. Тъй като той не се сработваше много с тамошните минотарни дейци Г. Зофов и д-р Иван

¹ Статията на Кроснев е публикувана и в: „La Federation Balkanique“, бр. 112, 15 март 1929.

Ванев, понякога се отнасяше резервирано към някои наши акции“ [32, 220]. Вестникът на Брашованов се вписва в групата на изданията, отстояващи минотарните идеи. Сред тях са „Златна Добруджа“, Добрич, 1929-1934 г.; „Нов глас“, Силистра, 1928 г; Наш глас, Силистра, 1928-1931, 1932-1933 г. Според Благовест Нягулов „именно „минотарите“ имат най-голям принос за многообразието и изобилието на българския малцинствен печат в Румъния между двете световни войни“ [30, 450].

Последва период, в който Брашованов свързва дейността си с културното общество в Силистра. Пренасочването от Кюстенджа към Силистра е свързано с настъпилния конфликт сред членовете на българската църковно-училищна община в Констанца. Настоятелството се обявява против участието на общината в политическите борби. Друга част от членовете, групата на Т. Ничев, Георги Зоков и д-р Иван Данев пък подкрепят опита на Брашованов да създаде българска малцинствена партия. В града пристига легализационният инспектор Иван Кръстев в опит да помири двете страни. Конфликтът отшумява сам по себе си, след като опозиционната група, зад която стои Ат. Брашованов е изолирана. Огорчен и обиден, Брашованов се активизира в Силистра [31, 454].

През 1930 г. вестник „Трибуна“ излиза в Силистра. Причини от разнороден характер довеждат до това решение. Но още на 9 май 1930 г. на страниците на в. „Пробуда (Силистра)“ излиза материал, озаглавен „Стига един вестник“. Авторът споделя, че изведнъж в малкия и сиромашки градец Силистра започват да излизат три български вестника – „Трибуна“, пренесен от Констанца, „Дума“ на адвоката Марко Илиев и „Пробуда“. Трите издания се печатат в една и съща печатница, пишат за едни и същи проблеми, изпращат се на едни и същи хора и вероятно визирайки собствениците на изданията довършва „и се преструват че не се виждат и чуват един друг“ [35, бр. 10, 4 май 1930]. „Пробуда“ също е седмичен вестник за политика и обществени знания с отговорен редактор Н. Атанасов и се отпечатва в печатница „Прогресул“, Силистра. На 18 май с.г. групата около в. „Пробуда“ инициира среща за обсъждане на възможността за обединяване на вестниците в едно издание. На срещата не се отзовават представители на вестниците „Нов глас“ и „Дума“. Разменят се мисли само с Брашованов, който дава надежда, че „идеята за издаване само на един вестник ще може да стане дело свършено-наша възжелана мечта“. Така се стига до заседанието на 22 май 1930 г., на което редакционните комитети на вестниците „Дума“ и „Пробуда“ вземат решение да се слоят под общо име „Пробуда“. Предвижда се изданието да бъде седмично и да излиза на четири страници [35, бр. 13-14, 24 май 1930; 35, бр. 15, 7 юни 1930; 10, бр. 5, 10 май 1930].

В периода 1929-1932 г. името на Ат. Брашованов често се споменава във връзка с борбите в Българското културно общество /БКО/ в Силистра. Българските културни общества се проявяват като легално национално-демократично движение с широка представителност. В първите опити за организиране и обединение на добруджанските българи на неполитическа основа участва както българската

буржоазия, така и различни прослойки на българското общество - идейно и имотно. БКО се създават в градовете Добрич, Силистра, Балчик, Каварна и Кюстенджа, а дейността си основават на Международния договор за обществата, приет от Обществото на народите. В този аспект основна задача пред тях е организиране и ръководство на българското културно-движение в Добруджа. Благодарение на дейността им става възможно поддържането на българските частни училища и легализираното действие на културните общества. Съществуването им е пряка атака на непрекъснатите спънки от страна на румънското правителство. Румънската държава урежда със закона за частните училища /1925/ статута на българските частни училища. Ако в Добрич, Каварна, Балчик и Кюстенджа БКО спокойно движат българските просветни дела, то в периода 1929-1932 г. силистренското е раздирано от вътрешни борби. Това е в ущърб на образователните структури в града. По това време в гр. Силистра образователен процес има в основното българско училище с две паралелки и две гимназии – мъжка и девическа. Основен проблем пред училищното дело в Силистра е необходимостта от правото на публичност, пряко свързано с изравняването на учебните планове с тези на държавните румънски училища. Трудността произтича от отказа на румънската държава да признае тези училища. Поради това учениците ежегодно се явяват на изпити по всички учебни предмет пред румънски изпитни комисии. Като последица много български деца предпочитат да се запишат и учат в Царство България, но пък така намалява българския елемент в Добруджа. Трудно, но е факт, че през 1930 г. в Силистра единствено първоначалното училище придобива право на публичност [44, 106; 35, бр. 8, 18 апр. 1930; 35, бр. 18, 27 юни 1930].

На дневен ред в Силистра излиза друг важен въпрос – за назначенията на учителите. Назначенията на учителите съгласно закона за частното образование преминава пред редица спънки. За учителите българи, румънски поданици се изисква задължителна оторизация, образователен ценз и полагане на изпит по някои предмети на румънски език. В този кръг от проблеми възлов момент се оказва ролята на българските елемент. От една страна се намесва българската държава чрез Министерството на външните работи и изповеданията и Българската легация в Букурещ. Другата страна е настоятелството на БКО. Съгласно закона за юридическите лица в Царство България от 1924 г. е необходимо легализиране на настоятелството на БКО. Документите са подготвени, но има трудности с осигуряване на необходимия учредителен фонд. Те са внесени още през 1924 г., но процедурата се забавя до началото на 1929 г. Чак през ноември 1929 г. силистренският окръжен съд вписва БКО като юридическа лице при признаване съществуването му от 1898 г. и владение на училищните имоти, които притежава. Междувременно настоятелството е променено. Започват борби между старото и новото настоятелство, като в един момент се допуска политизирането на културния и просветен живот в града.

Стига се до разтуряне на настоятелството, уволняване на учители, стачка на ученици [35, бр. 1, 9 февр. 1930].

Разтуреното настоятелство с председател Йордан Лефтеров инициира сформиранието на „Граждански комитет“, който си поставя за цел да помири двете групи, да овладее положението и да се реши по справедлив начин конфликта. В комитета освен Лефтеров, влизат бивши членове на настоятелството, сред които и Ат. Брашованов. Комитетът свиква на 31 октомври 1932 г. събрание в Силистра. От трибуната членовете на комитета се обявяват за възстановяване на прекратените учебни занятия; да не се налагат наказания на стачкуващите ученици; учители без ценз да не се допускат да преподават. Нещо повече, настояват гражданският комитет да поеме ръководството на БКО, за да се справи със стачното движение в силистренските училища [44, 113; 10, бр. 3, 20 апр. 1930].

Според Вера Милева, за да се провали новото настоятелство, старото с подкрепата на Добруджанската революционна организация на 7 октомври 1932 г. организират група ученици да стачкуват под предлог да бъдат върнати уволнените ученици. Петър Тодоров допълва, че „в хода на тези безпринципно-кариеристични борби активът и компартията и на ДРО се оказват на страната на уж лявата групировка на Й. Лефтеров-Ат. Брашованов“ [40, 157]. Стачкуващите ученици са изключени [21, 297]. В запазен Протокол на Учителския съвет при българската гимназия във връзка с ученическата стачка, проведена се от 7 до 16 октомври 1932 г. е записано, че „ФЛОРЕВ ЦВЕТАН ВАСИЛЕВ от VII клас е виновен за:

- а) Съучастие в закупуването и изработването на плакат.
- б) Взел е участие в делегация, която е била във връзка с адвокат Брашованов.
- в) Ръководене на стачка.

Наказва се с изключване от училище до края на годината с право на изпит в лица, въз основа на чл. 252, ал. Г.“. Това само по себе си потвърждава, че името на Брашованов е замесено във всички събития в града [13, 235].

Не трябва да виним Брашованов за трудностите пред БКО, разцепленията и вътрешните борби. Според Д. Бекяров много са причините поради които българите в Добруджа не се обединяват в единна, авторитетна и трайна политическа организация, която да защитава техните интереси. Сред тях са историческите дадености, при които са поставени българите в Румъния, тяхната разпръснатост и относителна малобройност; българската държава не помага достатъчно. Третата причина „се крие в самите нас – ние, българите, не сме добри патриоти, нашето национално самосъзнание все още се потиска от вродения у нас комплекс за малоценност, за преклонение пред чуждото. Пречеше ни и друго вродено качество у българина – да не може да приеме друг да го води, да го командва, всеки искаше да бъде началник; на тази основа възникваха личните ежби и дразги, противоречията от субективно естество. Не

трябва да се забравят и трудните условия, при които работехме и които се определяха от румънската политика спрямо българското население“ [32, 224].

Брашованов се включва в дейността на силистренското читалище „Доростол“, водещо началото си в далечната 1870 г. По време на румънската власт окръжният управител Йон Камарашеску разтуря читалището, а библиотеката му е разграбена. В началото на 30-години на ХХ в. дейността на културната институция е възстановена. Започват да се изнасят сказки всяка неделя на важни и щекотливи теми. Сред лекторите е Ат. Брашованов, който в периода 1932-1935 г. реферира на тема „Малцинствата“, а през 1936 г. на тема „Малцинствата като обществен фактор в живота“ [14, 268].

На 18 януари 1931 г. в една от класните стаи на Българската гимназия в Силистра Брашованов изнася лекция на тема „Малцинството и неговите специфични интереси“ [35, бр. 48, 24 ян. 1931]. През април е поканен отново от името на библиотечната секция на Българското общество да изнесе беседа на тема „Малцинства, българското малцинство в Румъния и специфичните негови задачи“. Брашованов приема поканата и на 19 април с.г. в салона на Частната българска гимназия изнася лекцията. Независимо, че на страниците на в. „Пробуда“ присъстващия Стоян Анастасов изразява някои несъгласия и неодобрение за не отговорените му въпроси, той не отрича, че в лекцията си Брашованов „си послужи с много авторитетни имена, като започна с Ер. Релан и завърши с текста на Конституцията в редакцията ѝ от 1923 година“. Брашованов прави преглед на темата от историческа и юридическа гледна точка и с оглед на съвременното състояние на българите в рамките на Кралство Румъния. Факт е, че беседата продължава до 12 часа и няма време за повече дебати, което означава, че интереса е голям, както и че темата е подбрана и поднесена професионално. Доказателство за това е факта, че тя е продължена на 3 май 1931 г. [2; 35, бр. 11, 30 апр. 1930].

Раздорите в силистренското БКО не прекъсват и през 30-те години на ХХ век. Със закриването на българските частни гимназии през 1937 г. замира и дейността на обществата в Добруджа. Вероятно в края на 30-те години на ХХ век Брашованов се установява в София и живее там с втората си майка Аспасия. Работи като адвокат. Евакуирани са в Силистра през 1944 г. и Брашованов води спор да се нанесат да живеят в имота си на улица „Първи февруари“ № 1, но не му позволяват, тъй като там са настанени други хора. Дори живеят под наем в дунавския град. Стига се до дълга преписка [7, 1-57].

Брашованов се завръща в Силистра, като не стои встрани от обществено-политическия живот. Завръщането му съвпада с исторически момент от българската история – Крайовската спогодба. Крайовската спогодба е подписана на 7 септември 1940 г. между Царство България и Кралство Румъния в град Крайова, Румъния. Тя има ключово историческо и политическо значение, защото възстановява Южна Добруджа в пределите на България. България си връща

областта, загубена след Балканските войни (1913) и потвърдена като румънска територия с Ньойския договор (1919). За разлика от други случаи в периода преди Втората световна война, този спор е решен без военен конфликт, а чрез германско и италианско посредничество. Спогодбата урежда двустранна размяна на население: около 110 000 румънци напускат Южна Добруджа, а 65 000 българи от Северна Добруджа се преселват в България. Крайовската спогодба се възприема като национална победа и една от малкото успешни дипломатически инициативи на България в този период, както и през 20-ти век [16, 547-556].

В седмицата между 7 и 15 септември 1940 г. Брашованов отново се включва в защита на интересите на България и българското добруджанско население. Двамата с адвокат Ст. Куцилов изготвят Мемоар, който е подаден чрез Българската царска легация в Букурещ и копие от който депозират до министър - председателя Богдан Филев. В документа не е посочено мястото, където е изготвен, но Брашованов и Стефан Куцилов работят като адвокати в Силистра, така че може да приемем, че е изготвен в същия град. В него двамата адвокати пишат:

„Господин Министър-председателю,

Поднасяйки благодарността ни към почитаемото правителство на майка България за това, че със сключената спогодба относно възвръщането на Южна Добруджа на България се възвърна свободата на населението в този край, като се сломи завинаги робството, което с много жертви на това население понесе до този час и което за жалост още и в този час продължава, молим почитаемото българско правителство в улеснение прилагането на сключения договор и в подкрепление на подадения по-рано чрез Българската царска легация в Букурещ мемоар, копие от който тук предлагаме, да вземе в съображение в интереса на българското население от Силистренски окръг следните наши искания:

1. Да се издейства една ректификация на установената граница, като трасето към град Силистра се измести със 7 до 8 километра към Остров с цел а) да се запази градът Силистра в своята цялост, тъй като той се намира днес фактически разделен, и [да] се осигури по този начин свободното ни движение в източната и югоизточната част на града; б) да се включи по-голямата част от водите ни с изворът, който снабдява с вода град Силистра, както и самият водопровод, направен от Силистренската градска община за превеждане на тия води; в) да се включат по този начин и лозята и обработваемите земи, които се намират около град Силистра в източната и югоизточната страна на града и които съставляват единственият поминък на бедното население от крайните квартали на град Силистра; г) за да може да се индустриализира в тия единичко достъпни около града места производството от нашия край от земеделчески продукти, лозарство,

градинарство и особено от памука, което индустриализиране ще създаде поминък на жителите на град Силистра, обречен инак на постепенно падение.

Смятаме, че при доброто разположение, указано от българското правителство със сключването на тоя договор, от който румънската държава извлича съществени придобивки, румънското правителство не ще може да откаже основателността на това искане и ще побърза да го възприеме.

2. Да се ускори и направи изпращането на граждански български власти, предназначени да поемат управлението на нашия край в колкото е възможно по-голям състав, особено административна и полицейска власт за града и селата, с цел поемането на властта да се реализира всецяло фактически и да се осигурят по тоя начин животът и имотът на българското население, върху което и днес още продължават да се вършат произволи и изстъпления от румънските власти, специално от жандармерията и покровителстваните от тия власти неотговорни елементи.

Обръщаме специално внимание на почитаемото българско правителство върху изключителните разпоредби на приложената тук заповед на върховното военно комендантство от Букурещ, държавна тайна още, с които се застрашава очевидно животът на българското население особено по селата, гдето тия разпоредби не могат фактически своевременно да бъдат оповестени и узнати, така щото фатално да паднат невинни жертви.

3. Да се ходатайства немедленното прекратяване на ангариите, които продължават безмилостно със селското ни население, и се направи възможно завръщането на тия наши хора по домовете си, защото и днес още това население се намира в Румъния, оттатък Дунава, за да обслужва не само пренасянето, но и настаняването на населяващите се румънски колонисти, чиновници и разни учреждения из вътрешността на Румъния, на далечни разстояния по на 50-60 километра далеко от града Силистра.

4. Да се настоява, щото при приемането на държавните, окръжните общинските и всички въобще обществени учреждения тези учреждения да се предадат от румънските власти в пълна изправност, с пълните си архиви, мобилировки и пособия, имайки се предвид, че са свършено оголени и всичко задигнато от тях и пренесено оттатък Дунава: училища без чиновове и пособия, църкви без камбани и икони и байраци, съдилища без никаква мобилировка и архиви-държавни ферми без добитък, без храни и земеделски машини и сечива.

5. За по-точно изпълнение и контрол от страна на българските комисии [те] да вземат контакт и с представителите на нашето население, които могат да им дадат ценни указания.

6. Полската недвижима собственост, която по силата на договора става собственост на българската държава, да се запази предимно: а) за връщане на местното наше земеделческо население на земите, които румънската държава си присвои с направената проверка под форма на

третини и недоказана собственост; б) за оземляване на местното ни безимотно и малоимотно население, като за норма се има предвид, че на всяко земеделческо българско семейство ще трябва да се даде или допълни до 100 декара минимум обработваема земя, колкото и румънската държава раздаде на своите колонисти; в) остатъкът от разполагаемата държавна земя само да се резервира за оземляване на изселващото се българско земеделческо население от Северна Добруджа, която земя смятаме, че не ще бъде достатъчна за тая цел и ще направи фактически невъзможно изселването му от Северна Добруджа, което при такива условия то естествено не може да желае.

7. Да се ревизира извършеното от румънските власти кадастриране и разпределение на полската обработваема земя с цел да се поправят очевидните грешки при създаването на пътните съобщения и най-важното да се направи възможно едно правилно разпределение на обработваемата полска земя, имайки се предвид, че с настоящото кадастриране и разпределение на обработваемата земя на българското земеделческо население се раздадоха най-лошите и неплодородни земи, някъде дори чисти канари.

8. Да се иска от румънското правителство да спре веднага изпълненията, които бирниците предприеха за събиране на данъци, такси и разни берии, които и днес още продължават, като се продават срещу нищожни суми секвестрираните имоти, които населението, лишено от средства и поради създаденото ненормално положение, се намира в невъзможност да ги освободи.

9. Да се прибърза още с идването на българските власти да се организира и осъществи кредитирането на българското ни градско и селско население, особено последното, като се има предвид, че то е било систематично лишено досега от всякакво кредитиране и поради това е и крайно изнемоляло икономически.

Да се вземат бързи мерки от страна на респективните власти и учреждения за своевременно снабдяване на земеделческото население с нужното количество жито и ръж, което е абсолютно потребно, както със семе за засяване на нивите, които рискуват да останат не засети, както и за храна на селското и градското население, имайки предвид, че през тая година реколтата на тия зърнени храни е извънредно слаба, недоброкачествена и недостатъчна и това малко добито е било задигнато с направените реквизиции и изземвания. Населението ще може леко да изплати доставеното му жито и ръж с мисира (царевицата), слънчогледа, които ще дадат една изобилна реколта тази година.

10. Да се вземат мерки за доставяне на земеделческото население на земеделчески сечива, машини и дори ако е възможно впрегатен добитък, каквито свършено му липсват след всички извършени реквизиции и ангарии и

каквито няма откъде да се доставят в близко време, като рискуваме да видим земята останала необработена по тая причина.

11. Да се вземат обезателно бързи мерки за доставяне своевременно преди замръзването на Дунава [на] нужното количество за градското и селското население огниво (дърва и въглища от Перник, имайки се предвид, че всичият изсечен и складиран дървен материал в депозити и горите е задигнат от лесничейството и другите румънски власти и всичко това [е] пренесено оттатък Дунава.

12. Да се вземат също бързи мерки за установяване на санитарните власти, особено по селата, имайки се предвид, че всички болнични такива приюти са съвършено оголени, без пособия и церове дори от първа необходимост.

С почит: (п) А. Брашованов
(п) Ст. Куцилов [13, 416-418]“

Мемоарът, изготвен от двамата българи, вероятно е свързан с опитите на Румъния по време на преговорите в навечерието на подписването на договора в Крайова да запази Силистра. Многократно като аргумент за отказа за връщане на Силистра румънската дипломатия изтъква, че с предаването ѝ ще се прекъсне връзката между Констанца и останалите румънски територии, че градът е единствената точка, където могат да се построят мостове на река Дунав [16, 553]. Дали живее в София или Силистра, не може да се отрече на Брашованов за пореден път доброто познаване на обстановката в Южна Добруджа и в частност в Силистра и прозорливост за това, което очаква района и населението. В установилото се „междущаство“ от 8 септември до 1 октомври 1940 г. се създават предпоставки за репресии, умишлено повреждане на обществени сгради и учреждения, безразборно оплячкосване на обществено и частно имущество. Навсякъде „изоставени буренявали пътища, прорязани от големи окопи и бариери от камъни, незасяти тревявали ниви, неприбрана реколтата, останки от изсечени и счупени телеграфни стълбове, защото здравите са отнесени в Румъния“ [1, 6]. По тази причина още на 20 септември 1940 г. в Силистра се създава Граждански комитет, чиято цел е запазване имуществото на гражданите от незаконните посегателства. Четири дни по-късно се учредява комитет „Ad hoc“, който протестира срещу безогледното ограбване и тероризиране на населението.

Народните тържества в Силистра започват със знаменитата реч на министър-председателя Богдан Филев по националното радио в деня на подписването на Крайовската спогодба и съвпадат с обявяването на тридневни национални тържества в Царство България. Опиянени от възторга са и българите от Южна Добруджа. Севернодобруджанци са съкрушени. За тях започва поредното сериозно изпитание, за някои раздяла с дом, земя, поминък.

Ще минат месеци, докато населението на Силистра посрещне българските войници. Това става на 1 октомври 1940 г., когато българските войски преминават последната демаркационна линия и навлизат в последната четвърта зона, чийто краен пункт е гр. Силистра. Градът е подготвен за тържественото им посрещане. Създаденият временен Граждански комитет, начело с адвоката Георги Карагеоргиев създава организация – изработена е специална значка в тираж от 1000 броя, по случай влизането на българските войски, издигната е импозантна и пищно украсена арка. Четиридесет хористи от Музикално дружество „Седянка“ изпълняват добруджанския марш, запяват и силистренци. Девойки в национални носии, символично разкъсват веригите на румънското робство. Временният кмет на Силистра Петър Иванчев (1887-1950)¹ и учителят Христо Андреев, член на Гражданския комитет приветстват войските. Всички се задъхват от радост, плачат от възторг, веят се знамена, раздават се на войниците китки и подаръци.

След опиянението и радостта започва рестарт на областта. Формирани са седем нови околии, които административно са придадени към Шуменска област. Силистра е център на околия. Още през юли 1941 г. се създава Русенска област и към нея са прехвърлени Тутраканска и Силистренска околии. Реколтата е слаба, на дневен ред стои въпроса с поземлената собственост. Маркирам щрихи, които само чертаят контурите на точните мерки, които предлагат в своя Мемоар Брашованов и Куцилов и затова колко точна е преценката им за състоянието на областта и нужните мерки.

Веднага след 9 септември 1944 г. името на Ат. Брашованов се свързва с организационното изграждане на Българския земеделски народен съюз в Добруджа. Брашованов е оторзиран съюзен организатор. В предприетата обиколка в региона той прави опит да учреди местни партийни структури поради липсата на стари такива. За съжаление сценария се повтаря. В края на 1944 г. в Силистра се появяват две градски земеделски дружби. Първата е оглавявана от Лечо Бекирски, а втората от Ат. Брашованов. Въпреки положените усилия и учредени местни земеделски структури, той е предупреден да разтури оглавяваната от него земеделска дружба [38, 242-243]. В тази връзка името му попада в Доклада на Околийския комитет на Отечествения фронт в Силистра за политическото и стопанско положение на околията с дата 10 декември 1944 г. Според доклада още на 7 септември 1944 г. „борческия“ комитет на ОФ в Силистра фактически поема властта. Съгласно директивите на Националния комитет скоро се формира Околийска земеделска дружба, призната от централното ръководство на Земеделската партия и тя е представена с двама членове в околийския комитет на ОФ. Но успоредно с това, констатирана е противоотечественофронтowska дейност в околията и не от кой да е, а именно от

¹ За Петър Иванчев вж: [24, 11].

Атанас Брашованов, адвокат в Силистра, пълномощник и организатор на Земеделския съюз в Добруджа. На публично събрание в Алфатар Брашованов лансира и изказва от трибуната мнението, че войната за България ще бъде свършена след изгонването на германците от Македония. Веднага се задейства машината и с писмо от 27 ноември 1944 г. Земеделският секретариат му отнема правата на организатор. Областният комитет на Земеделския съюз в Русе обаче в писмо с № 35 от 1 декември 1944 г. потвърждава качеството му на организатор [43, 180]. Независимо от спънките, Брашованов продължава обиколките в Силистренска, Дуловска и Тервелски околии. Според Наталия Симеонова организационното изграждане на БЗНС продължава до май 1945 г., когато са изградени дружби в почти всички села на околията с над 4 000 организирани земеделци. Определена заслуга за това има именно Ат. Брашованов. [38, 244].

Брашованов не създава семейство. Умира на 20 октомври 1949 г. в София. Погребан е в парцел № 50 на Централния гробищен парк на гр. София. Отива си Атанас Брашованов, френски възпитаник, правист, личност с гражданска позиция, не поддаващ се на интриги, излизащ от заплетените междуличностни отношения и пропаднали инициативи горд, с нови идеи и пътища за тяхното осъществяване. Макар и привърженик на минотарната идея в Добруджа, Брашованов постига своята цел, а именно да оглася малцинствените проблеми в Добруджа, да предявява българските искания и ги поставя в контекста на база на разпоредбите за малцинствата, разписани в Резолюцията от Алба Юлия от 1918 г. за присъединяването на Трансилвания към Румъния, в Договора за защита на малцинствата от 1919 г., в румънската конституция от 1923 г. и в румънското законодателство, прието в периода между двете световни войни. Вписва се в журналистическата дейност, редактирайки и издавайки периодични издания. Във всички свои проекти – политически или културни, той е привърженик на борбата за запазване на българската идентичност /БКО/ с легални средства. Навсякъде и по всяко време оставя своя почерк и своето име – на европейския възпитаник Атанас Гицов Братованов.

СПИСОК ИСПОЛЪЗОВАНИХ ИСТОЧНИКОВ

1. 80 години Свободна Добруджа. Добрич, 2020.
2. Анастасов, Ст. Една беседа по малцинствения въпрос. – Пробуда (Силистра), бр. 10, 22 апр. 1931; Пробуда (Силистра), бр. 11, 30 апр. 1931.
3. Арт Силистра, 17 март 2021,
<https://www.facebook.com/profile/100083271132849/search/?q=%D0%BA%D1%8A%D1%89%D0%B0%D1%82%D0%B0%20%D0%BD%D0%B0%20%D1%82%D0%BE%D0%B4%D0%BE%D1%80%20%D0%B4%D0%B8%D0%BC%D0%B8%D1%82%D1%80%D0%BE%D0%B2>, статус 30 ян. 2024.
4. Бешков, Л. Бележити добруджанци. Добрич, 1998.

5. Български периодичен печат. 1844 – 1944. Анотиран библиографски указател указател: Част 1-3. Съставител Димитър П. Иванчев и др. София, 1962.
6. Държавен архив Русе, ф. 1К, оп. 1, а. е. 266.
7. Държавен архив Силистра, ф. 13К, оп. 2, а. е. 16. Преписка, сведения и решение на Градско общинско управление - Силистра във връзка с имуществен спор за покрит имот между гражданите на град Силистра Атанас Брашованов и Иван Костов.
8. Добруджа (София).
9. Добруджански вести (София).
10. Дума (Силистра).
11. Златева, А., В. Милачков. Полската журналистка Ванда Зембжуска и международната анкетна комисия в Добруджа 1916 г. - В: Добруджанската епопея, Първата световна война и България 1916-1918 г. Тутракан, 2022.
12. Извори за историята на Добруджа 1878-1919. Том 1. София, 1992.
13. Извори за историята на Добруджа 1919-1941. Том 2. София, 1993.
14. Кондарев, Н., И. Кюльовски, Кр. Вълков. Народните читалища в борбата против монархофашизма. София, 1951.
15. Кроснев, Г. Партия на Българското малцинство от Румъния. – В: Георги Кроснев. Живот и дейност. Съставител Петър Тодоров. София, 1974.
16. Кузманова, А. Българо-румънските преговори в Крайова и сключването на Крайовския договор. – В: История на Добруджа. Том 4. Варна, 1987.
17. Липчев, Р. Следосвобожденска Силистра 1879-1913. Силистра, 2009.
18. Мевсим, Х. За Ванда Зембжуска – българската журналистка от полски произход и нейните репортажи от Галиполския фронт. – В: Културни концепти на славянството. Limes slavicus 5. Шумен, 2020.
19. Мизия (Силистра), бр. 4.
20. Милева, В. Завземането на Силистра през септември 1916 г. – В: 100 години от Освобождението на Добруджа.
21. Милева, В. Политическите борби в Силистренското българско общество през 20-те – 30-те години на ХХ век. – В: Добруджа на кръстопътя на историята. Тутракан, 2013.
22. Минков, Ст. Добруджанският въпрос през Първата световна война: геополитически, политически и военнoстратегически обзор. Шумен, 2013.
23. Минчев, Д. Н. Спомени за културно-просветната дейност на българите в Кюстенджа през 1913-1938 г. – В: Северна Добруджа. Пътеписни бележки и спомени за българите (1878-1940). София, 1993.
24. Минчева, Н. Кметът Петър Иванчев – възстановител на българската държавност в Силистра. - В: 80 години Свободна Добруджа. Добрич, 2020.

25. Мир (София).
26. Мирков, Р. Кървавата бразда на Добруджа. Добрич, 2003.
27. Млад турист (Русе), година VI, кн. 1.
28. Недков, Цв. Петър Габе и Добруджа. Добрич, 2024.
29. Недков, Цв. Стопанският живот на градовете в Южна Добруджа (1940-1944). Добрич, 2016.
30. Нягулов, Бл. Етнополитически ориентири. – В: История на Добруджа. Т. 4. Варна, 1987.
31. Нягулов, Бл. Опит за създаване на българска малцинствена партия в Добруджа през 1926 г. – В: Добруджа. Том 9. Варна, 1992.
32. Нягулов, Бл. Политическите борби в защита на българските национални интереси (разговор с г-н Данаил Ст. Бежаров за българската минотарна партия в Добруджа под румънска власт). – В: Добруджа. Том 8. Варна, 1992.
33. Пенчиков, К. Окупацията на Добруджа и съпротивата срещу нея. – В: История на Добруджа. Том 4. Велико Търново, 2007.
34. Пенчиков, К. Стопанска и политическа конюнктура. Дейност на Германското етапно управление. – В: История на Добруджа. Том 4. Велико Търново, 2007.
35. Пробуда (Силистра).
36. Регионален исторически музей-Силистра, отдел „Нова история“, инв. № 332.
37. Сашев, Цв. Проблема за „отвлечените българи“ на дипломатическо ниво (3 декември 1917-3 март 1918). – В: 105 години от Освобождението на Добруджа. Юбилеен вестник.
38. Симеонова, Н. Пресеченият път на свободата. Силистра 1940 - 1947. Силистра, 2018.
39. Танчев, Ив. Български студенти в университетите на Франция (1878-1914). – Исторически преглед, 1992, кн. 7.
40. Тодоров, П. Освободителните борби на Добруджа. Добруджанската революционна организация 1925-1940. София, 1992.
41. Тодоров, П. Румънският режим в Южна Добруджа (1913-1916). – В: История на Добруджа. Том 4. Велико Търново, 2007.
42. Тодоров, П. Стопански живот. – В: История на Добруджа. Том 4. Велико Търново, 2007.
43. Установяване и укрепване на народнодемократичната власт септември 1944-май 1945. Сборник документи. София, 1969.
44. Хинева, М. Борби в българското културно общество в Силистра през 1929-1932 година. – В: Добруджа. Том 8. Варна, 1991.
45. Централен държавен архив, ф. 242К, оп. 9, а. е. 11346. Кадрово досие на Димитър Георгиев Мацанкиев от Силистра.

46. Централен държавен архив, ф. 242К, оп. 9, а. е. 4962, 1 папка. Преписка на
Атанас Гицов Брашованов за допускане до държавен изпит.

47. Централен държавен архив, ф. 242К, оп. 9, а. е. 8120.

Информация за автора: Росица Ангелова Доктор, професор, Шуменски университет „Епископ Константин Преславски
г. Шумен, Република България
+rosi_angelova@abv.bg

Авторът е прочел и одобрил окончателния вариант на ръкописа

Информация об авторе: Росица Ангелова доктор, професор, Шуменский университет имени Епископа Константина Преславского
г. Шумен, Республика Болгария
rosi_angelova@abv.bg

Автор прочитал и одобрил окончательный вариант рукописи

Information about the author: Rositsa G. Angelova, Doctor, Professor, Shumensky University Bishop Constantine of Preslav
Shumen, Republic of Bulgaria
rosi_angelova@abv.bg

The author read and approved the final version of the manuscript

Статья поступила в редакцию / The article was submitted: 26.11.2024

Одобрена после рецензирования и доработки / Approved after reviewing and revision: 20.12.2024

Принята к публикации / Accepted for publication: 27.12.2024

Автор заявляет об отсутствии конфликта интересов / The author declares no conflicts of interests